

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Studijní program: Sociální práce

Studijní obor: Sociální pracovník

DLOUHODOBÁ NEZAMĚSTNANOST
LONG-TERM UNEMPLOYMENT

Bakalářská práce: 10-FP-KSS-3027

Autor:

Lenka NOVÁKOVÁ

Podpis:

Vedoucí práce: Mgr. Jan Jihlavec, DiS.

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
76	13	1	3	19	1

V Liberci dne: 14. 4. 2011

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(pro bakalářský studijní program)

pro (kandidát): Lenka Nováková
adresa: Ještědská 155, 460 08 Liberec 19
studijní obor (kombinace): Sociální pracovník
Název BP: **Dlouhodobá nezaměstnanost**
Název BP v angličtině: **Long-term Unemployment**
Vedoucí práce: Mgr. Jan Jihlavec, DiS.
Konzultant:
Termín odevzdání: duben 2011

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování BP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 1. 4. 2010

děkan

vedoucí katedry

Převzal (kandidát): Lenka Nováková

Datum: 4.6.2010

Podpis:

Název BP: DLOUHODOBÁ NEZAMĚSTNANOST

Vedoucí práce: Mgr. Jan Jihlavec, DiS.

Podpis:

Cíl: Vymežit aspekty dlouhodobé nezaměstnanosti, zjistit její dopady na jedince a identifikovat rizikové skupiny ohrožené tímto jevem.

Požadavky: Formulace teoretických východisek, příprava průzkumu, sběr dat, interpretace a vyhodnocení dat, formulace závěrů.

Metody: Analýza dokumentů.

Literatura: BROŽOVÁ, Dagmar. *Společenské souvislosti trhu práce*. Vyd. 1. Praha: SLON, 2003. ISBN 80-86429-16-4.

BUCHTOVÁ, Božena. *Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém*. Vyd. 1. Praha : Grada, 2002. ISBN 80-247-9006-8.

KNOLL, Oto. *Druhy nezaměstnanosti a příčiny jejich vzniku*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 1993.

MAREŠ, Petr. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Vyd. 3., upr. Praha: SLON, 2002. Studijní texty. sv. 4. ISBN 80-86429-08-3.

SIROVÁTKA, Tomáš - ŘEZNÍČEK, Ivo. *Dlouhodobá nezaměstnanost a záchranná sociální síť: (Srovnávací studie tří okresů)*. 1. vyd. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity, 1995. ISBN 80-210-1246-3.

TRHLÍKOVÁ, Jana - ÚLOVCOVÁ, Helena - VOJTĚCH, Jiří. *Sociální aspekty dlouhodobé nezaměstnanosti mladých lidí a s nízkou úrovní vzdělání: šetření mladistvých, kteří jsou po ukončení základní školy evidováni jako uchazeči o zaměstnání na úřadech práce v ČR*. Praha: Národní ústav odborného vzdělávání, 2006. ISBN 80-85118-98-X.

Ženy na trhu práce: jak na nezaměstnanost a diskriminaci, prakticky a takticky: příklady dobré praxe z Evropy (převážně Střední a Východní). Praha: Evropská kontaktní skupina v ČR, 2005.

Čestné prohlášení

Název práce: Dlouhodobá nezaměstnanost
Jméno a příjmení autora: Lenka Nováková
Osobní číslo: P08000439

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložila elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedla jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 14. 4. 2011

Lenka Nováková

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji vedoucímu práce Mgr. Janu Jihlavecovi, DiS. za odborné vedení, které nepostrádalo laskavost a vstřícnost, za jeho profesionální pomoc i cenné připomínky při zpracování mé bakalářské práce.

Zároveň bych chtěla poděkovat i své rodině za trpělivost a podporu, kterou mi všichni její členové projevovali po celou dobu studia.

ANOTACE

Cílem bakalářské práce bylo identifikovat skupiny osob ohrožených dlouhodobou nezaměstnaností.

V první, teoretické části se práce zabývá vymezením základních pojmů; zároveň přibližuje formy nezaměstnanosti podle příčin vzniku a zaměřuje se na rozlišení sledovaného jevu podle délky trvání. Teoretická část obsahuje i krátké shrnutí vývoje dlouhodobé nezaměstnanosti v České republice, dále se věnuje identifikaci rizikových skupin ohrožených dlouhodobou nezaměstnaností a rizikových faktorů jejího vzniku. Závěr této části se zabývá psychologicko-sociálními faktory dlouhodobé nezaměstnanosti.

Praktická část bakalářské práce přináší výsledky provedeného průzkumu, který byl zaměřen na vztah mezi dlouhodobou nezaměstnaností a vlastnostmi a předpoklady jedince z hlediska věku, nejvyššího dosaženého vzdělání a výskytu sledovaného jevu v sociálním okolí dlouhodobě nezaměstnaných.

Klíčová slova: dlouhodobá nezaměstnanost, trh práce, ztráta zaměstnání, formy nezaměstnanosti, rizikový faktor, rizikové skupiny, sociální vyloučení.

ANNOTATION

The aim of this work is an identification of groups at risk of long-term unemployment.

It deals with the basic concepts in the theoretical part, while it approaches the form of unemployment causes and focuses on the resolution of the given phenomenon in terms of duration. The theoretical part contains a lead of the development of long-term unemployment in the Czech Republic, as devoted to identification high-risk groups at risk of long - term unemployment and risk forming factors. The conclusion of that section deals with the psycho-social factors of long-term unemployment.

The practical part of the thesis presents the results of the survey, which was focused on the relationship between long-term unemployment and individual characteristics and assumptions with respect to age, educational attainment and the incidence of the phenomenon in the social environment of long-term unemployed.

Keywords: long-term unemployment, labour market, loss of employment, forms of unemployment, risk factor, risk groups, social exclusion.

DIE ANNOTATION

Das Ziel der Bachelorarbeit ist Identifizieren der von langer Arbeitslosigkeit bedrohte Gruppe der Menschen.

In dem ersten, theoretischen Teil beschäftigt sich die Arbeit mit dem Begrenzen der Grundbegriffe; gleichzeitig bringt es Arbeitslosigkeitsformen nach den Ursprungsursachen nahe und konzentriert sich auf Differenzieren der betrachteten Erscheinung nach ihrer Dauer. Der theoretische Teil enthält auch kurze Zusammenfassung der Entwicklung der langfristigen Arbeitslosigkeit in der Tschechischen Republik. Weiter widmet es sich der Identifikation der mit der langfristigen Arbeitslosigkeit bedrohten Risikogruppen und mit den Risikofaktoren ihres Entstehens. Der Abschluss dieser Arbeit beschäftigt sich mit psychologisch-sozialen Faktoren der langfristigen Arbeitslosigkeit.

Der praktische Teil der Bachelorarbeit bringt Ergebnisse der durchgeführten Forschung, der sich auf die Beziehung zwischen der langfristigen Arbeitslosigkeit und Eigenschaften und Voraussetzungen des Einzelnen aus Hinsicht des Alters, der erreichten Ausbildung und Vorkommnis der im sozialen Umfeld der langfristigen Arbeitslosen betrachteten Erscheinung konzentriert.

Die Schlüsselwörter: die Langzeitarbeitslosigkeit, der Arbeitsmarkt, der Arbeitsplatzverlust, die Arbeitslosformen, der Risikofaktor, die Risikogruppen, die Sozialausgliederung.

OBSAH

Úvod.....	12
I TEORETICKÁ ČÁST.....	15
1 NEZAMĚŠTNANOST	15
1. 1 VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ	16
1.1.1 Nezaměstnanost.....	16
1.1.2 Zaměstnaná osoba	17
1.1.3 Nezaměstnaná osoba	17
1.1.4 Míra nezaměstnanosti.....	18
1.1.5 Přirozená míra nezaměstnanosti	19
1.1.6 Míra dlouhodobé nezaměstnanosti	19
1. 2 FORMY NEZAMĚŠTNANOSTI PODLE PŘÍČINY VZNIKU	20
1.2.1 Frikční.....	20
1.2.2 Strukturální	20
1.2.3 Cyklická.....	21
1.2.4 Sezónní	21
1. 3 FORMY NEZAMĚŠTNANOSTI PODLE DÉLKY JEJÍHO TRVÁNÍ.....	22
2 VÝVOJ DLOUHODOBÉ NEZAMĚŠTNANOSTI V ČESKÉ REPUBLICE.....	23
3 PŘÍČINY DLOUHODOBÉ NEZAMĚŠTNANOSTI.....	25
4 RIZIKOVÉ SKUPINY A RIZIKOVÉ FAKTORY	28
4. 1 RIZIKOVÉ SKUPINY OHROŽENÉ DLOUHODOBOU NEZAMĚŠTNANOSTÍ	28
4. 2 RIZIKOVÉ FAKTORY VZNIKU DLOUHODOBÉ NEZAMĚŠTNANOSTI.....	31
4.2.1 Vzdělání.....	31
4.2.2 Věk	32
4.2.3 Pohlaví.....	33
4.2.4 Sociální vrstva	33
5 PSYCHOLOGICKO-SOCIÁLNÍ FAKTORY DLOUHODOBÉ NEZAMĚŠTNANOSTI	33

5. 1	VÝZNAM ZAMĚSTNÁNÍ A PRÁCE PRO ČLOVĚKA	34
5.1.1	Práce	34
5.1.2	Zaměstnání	35
5. 2	VNÍMÁNÍ ZTRÁTY ZAMĚSTNÁNÍ.....	39
5. 3	VLIV DLOUHODOBÉ NEZAMĚSTNANOSTI NA JEDNOTLIVCE	41
5.3.1	Průběh reakce na ztrátu zaměstnání	41
5.3.1.1	Fáze šoku	41
5.3.1.2	Fáze aktivního hledání nového místa	42
5.3.1.3	Fáze úzkosti	42
5.3.1.4	Fáze fatalistická	42
5.3.2	Změny v chování a prožívání	43
5.3.3	Vliv dlouhodobé nezaměstnanosti na psychické i fyzické zdraví. 44	
5.3.4	Sociální dopady dlouhodobé nezaměstnanosti na jedince.....	45
5.3.4.1	Změna sociálního statusu	45
5.3.4.2	Změna životní úrovně.....	45
5.3.4.3	Sociální izolace.....	46
5.3.4.4	Vliv dlouhodobé nezaměstnanosti na rodinu nezaměstnaného.....	46
II	PRAKTICKÁ ČÁST	48
6	CÍL PRAKTICKÉ ČÁSTI.....	48
7	STANOVENÍ PŘEDPOKLADŮ	49
8	PRŮZKUMNÝ SOUBOR	50
8. 1	ZÁKLADNÍ SOUBOR PRŮZKUMU	50
8. 2	PRŮZKUMNÝ VZOREK.....	50
9	POUŽITÉ METODY	51
9. 1	METODY SLOUŽÍCÍ KE SBĚRU DAT	51
9. 2	METODY SLOUŽÍCÍ KE ZPRACOVÁNÍ ÚDAJŮ	52
10	SEZNÁMENÍ S PRŮBĚHEM PRŮZKUMU	53

11	VÝSLEDKY PRŮZKUMU	54
12	OVĚŘENÍ PLATNOSTI PŘEDPOKLADŮ	55
12. 1	OVĚŘENÍ PŘEDPOKLADU Č. 1	56
12. 2	OVĚŘENÍ PŘEDPOKLADU Č. 2	61
12. 3	OVĚŘENÍ PŘEDPOKLADU Č. 3	63
13	SOUHRN ZÁKLADNÍCH ZJIŠTĚNÍ	68
14	NÁVRH OPATŘENÍ	69
	ZÁVĚR	71
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	73
SEZNAM PŘÍLOH		
	Příloha 1 Vzor dotazníku	75
SEZNAM GRAFŮ		
	Graf 1 Index HDP ve stálých cenách a % dlouhodobě nezaměstnaných v ČR v letech 1995-2009	24
	Graf 2 Rozdělení respondentů podle pohlaví (v %)	51
	Graf 3 Rozdělení respondentů podle nejvyššího dosaženého vzdělání (v %)	58
	Graf 4 Respondenti podle průměrné délky nezaměstnanosti v měsících a nejvyššího dosaženého vzdělání	59
	Graf 5 Podíl vysokoškolsky vzdělaných respondentů podle věkových kategorií	60
	Graf 6 Podíl dlouhodobě nezaměstnaných respondentů podle věkových skupin.....	62
	Graf 7 Respondenti ve věku 50 a více let podle nejvyššího dosaženého vzdělání.....	62
	Graf 8 Počet nezaměstnaných členů v rodině respondentů	64
	Graf 9 Průměrná délka nezaměstnanosti respondentů podle počtu nezaměstnaných členů v jejich rodině	65
	Graf 10 Podíl respondentů podle výskytu dlouhodobě nezaměstnaných osob v jejich přímém sociálním okolí	65
	Graf 11 Průměrná délka nezaměstnanosti respondentů podle výskytu dlouhodobě nezaměstnaných osob v jejich přímém sociálním okolí mimo rodinu.....	66
	Graf 12 Pocity respondentů při ztrátě posledního zaměstnání	67
	Graf 13 Respondenti podle věku a pocitů při ztrátě posledního zaměstnání.....	67
SEZNAM OBRÁZKŮ		
	Obrázek 1 Maslowova pyramida	37

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1 Vývoj nezaměstnanosti na trhu práce v ČR v letech 1991-2009	23
Tabulka 2 HDP ve stálých cenách v ČR v letech 1995-2009	24
Tabulka 3 Počet respondentů v kategoriích podle nejvyššího dosaženého vzdělání.....	58

ÚVOD

*Nic není těžké, umíme-li chtít. Ne jen tak trochu, ale důkladně, vytrvale, neústupně chtít. Vše, co kolem nás ztroskotává, umírá na největší nemoc naší doby: nedostatek nejtěžšího umění – umění chtít.*¹

Tomáš Baťa

Bakalářská práce si klade za cíl přiblížit aspekty dlouhodobé nezaměstnanosti a nalézt její možné příčiny ve vztahu s věkem jedince, výší dosaženého vzděláním a sociálním okolím. Zejména v souvislosti s důsledky celosvětové hospodářské krize se stala dlouhodobá nezaměstnanost v současné době velmi diskutovaným tématem. Řadí se totiž bezesporu k jednomu z nejzávažnějších dopadů této krize.

Dlouhodobá nezaměstnanost je po právu prezentována nejen jako problém ekonomický, ale i sociální. Těžkosti s ní spojené jsou však častěji posuzovány spíše z ekonomického aspektu. Stále trochu opomíjen a v pozadí zájmu veřejnosti se ovšem ocitá psychosociální dopad dlouhodobé nezaměstnanosti na jedince.

Dlouhodobou nezaměstnanost je možné, z hlediska závažnosti jejích důsledků a dopadů na jednotlivce, přirovnat téměř k vážnému onemocnění. Dolehne na život člověka velmi podobnou silou. Stejně jako u dlouhodobé choroby, i dlouhodobá nezaměstnanost přinutí člověka zamýšlet se nad svou existencí, dá mu pocítit obavy z budoucnosti, dostává jej do ekonomických těžkostí. Stejně jako u dlouhodobé choroby, je i nezaměstnanost zpravidla zášahem neočekávaným, majícím obrovské následky na fyzické i psychické zdraví jednotlivce.

Tyto změny se dotknou nejen poklesu životní úrovně nezaměstnaného, ale zpravidla poznamenají i jeho rodinu a sociální okolí. Nezaměstnanost může způsobit sociální izolaci, ztrátu společenského statusu, a s těmito skutečnostmi rovněž související závažnou deprivaci. Může být také příčinou nárůstu patologických jevů, či svými důsledky způsobit změnu vnímání času a změnu trávení volného času. Její důsledky mají obrovský rozsah a jsou závislé na individualitě každého člověka - zejména na jeho

¹ ZELENÝ, Milan. *CESTY K ÚSPĚCHU; Trvalé hodnoty soustavy Baťa*. 2. vyd. Zlín: Nakladatelství Čintámani, 2006. 155 s. ISBN 80-239-8233-8. str. 67.

odolnosti vůči stresu, flexibilitě, možnostech adaptace, frustrační toleranci, schopnostech se dále vzdělávat a jistě i mnohých dalších faktorech.

Hlavně však má svůj obrovský negativní dopad na vlastní vnímání a sebepojetí nezaměstnaného jedince. Práce je jednou z možností seberealizace člověka. S možností „být užitečný“ souvisí i pocit štěstí, pocit naplnění, budování transcendentna, a zároveň dosažení rovnováhy žebříčku našich hodnot.

Téma dlouhodobé nezaměstnanosti je zvoleno za téma této práce především z touhy poukázat na její důsledky na život jednotlivce také z jiného, než v současnosti tolik citovaného ekonomického aspektu, neboť dopady neekonomického charakteru jsou ve svých důsledcích neméně závažné.

Téma této práce je autorce blízké rovněž z důvodu, že byla jedenáct let zaměstnána jako odborný pracovník Českého statistického úřadu. V rámci své profese se zabývala nejen aktuálními údaji souvisejícími s nezaměstnaností, ale i údaji z ekonomické sféry, údaji za bytový fond, životní úroveň a jinými daty, které umožňují sledovat současné trendy v této problematice, a zároveň poskytují pohled na nezaměstnanost v mnohých souvislostech.

Dlouhodobá nezaměstnanost, její dopady, stejně jako související sociální aspekty, byly zároveň i jedním z témat setkání mezinárodní skupiny v rámci evropského statistického programu Data Dissemination and Publication of Statistics v dánské Kodani, jehož se autorka této práce v září roku 2009 měla možnost zúčastnit. Toto setkání jí přineslo nejen novou zkušenost se způsobem zaznamenávání tohoto jevu v ostatních evropských zemích, ale i nový náhled na nezaměstnanost a její důsledky.

Tato bakalářská práce je určena zejména pomáhajícím profesím, kterým by zaměření práce mohlo pomoci lépe zacílit výkon své profese na rizikové skupiny obyvatelstva, či umožnit bližší chápání a prožívání samotných klientů při ztrátě zaměstnání a předcházet některým dopadům, které jsou s dlouhodobou nezaměstnaností spojeny.

Je rozčleněna na část teoretickou a praktickou. Teoretická část se zabývá vymezením základních pojmů, rozdělením jednotlivých forem nezaměstnanosti, vývojem dlouhodobé nezaměstnanosti, jejími možnými příčinami, či dopady na psychosociální složky života dlouhodobě nezaměstnaných. Praktická část je

zaměřena na vztah dlouhodobé nezaměstnanosti respondentů a výše jejich vzdělání, věkovou kategorii a jejich sociální okolí, kterého se rovněž dotýká sledovaný jev. Zároveň informuje o provedeném průzkumu dlouhodobě nezaměstnaných osob, přináší výsledky průzkumu a zabývá se také podrobným rozбором jednotlivých předpokladů. Praktická část je doplněna tabulkami a grafy, které dokreslují a přehledně znázorňují údaje získané pomocí průzkumu.

I TEORETICKÁ ČÁST

1 NEZAMĚŠTNANOST

Práce je nejlepší prostředek k tomu, abychom milovali život.

Joseph Ernest Renan²

Nezaměstnanost jako sociální jev je jedním z nejtěživějších důsledků vlivu nerovnováhy trhu práce. Tato nerovnováha vzniká, pokud nabídka pracovních sil převyší poptávku.³ Masová nezaměstnanost je v rámci České republiky v současnosti záležitostí pouze několika rizikových lokalit, přesto lze dle výsledků statistických analýz předpokládat, že právě dlouhodobá nezaměstnanost, na níž je tato práce zaměřena, se bude neustále zvyšovat. Tento předpoklad vychází mimo jiné také z faktu, že Česká republika vstoupila na tržní scénu evropských zemí. Po vstupu do Evropské unie je trend vzrůstajícího počtu dlouhodobě nezaměstnaných na území České republiky velmi dobře pozorovatelný. Přiblížením českého hospodářství evropským trhům se i v České republice, stejně jako v ostatních zemích, daly do pohybu mnohem intenzivněji procesy marginalizace, které s tímto krokem souvisejí⁴.

Dříve než se tato práce bude podrobněji zabývat problematikou nezaměstnanosti, zejména pak nezaměstnanosti dlouhodobé, je nutné vymezit některé základní pojmy a jevy i definice s nimi související.

² CITUJ.CZ. *Citáty o Práci, Odpočinku, Lenosti, Nudě*. [online] c2010, poslední revize 14. 10. 2010 [cit.2010-8-30]. Dostupné z: <<http://cituj.cz/Citaty/kat-127.aspx?pg=2/>>

³ BROŽOVÁ, Dagmar. *Společenské souvislosti trhu práce*. Vyd. 1. Praha: SLON, 2003. 140 s. Studijní texty ; sv. 26. ISBN 80-86429-16-4. str. 76-77.

⁴ BROŽOVÁ, Dagmar. *Společenské souvislosti trhu práce*. Vyd. 1. Praha: SLON, 2003. 140 s. Studijní texty ; sv. 26. ISBN 80-86429-16-4. str. 77.

1. 1 Vymezení základních pojmů

1.1.1 Nezaměstnanost

Pojem nezaměstnanost lze definovat mnoha způsoby. Z ekonomického úhlu pohledu je možné vnímat nezaměstnanost jako nerovnováhou mezi nabídkou a poptávkou pracovních sil.⁵

Vývoj nezaměstnanosti se měří pomocí míry nezaměstnanosti (tento pojem bude rozebrán více v textu týkajícím se jednotlivých pojmů). Měřitelné jsou také mnohé jiné vztahy mezi nezaměstnaností a jinými souvisejícími jevy. Pro analýzu vztahu mezi cenovou inflací a nezaměstnaností bývá používána například tzv. Phillipsova křivka⁶; známým nástrojem, sloužícím k výpočtu vztahu závislosti rozdílu mezi skutečným a potenciální produktem na rozdílu skutečné míry nezaměstnanosti a přirozené míry nezaměstnanosti, je zase Okunův zákon.⁷

Takzvaně „zdravý“ vývoj ekonomiky by měl být (kromě zvyšujícího se tempa hospodářského růstu) současně doprovázen i nízkou, či alespoň v přijatelných mezích se pohybující, mírou nezaměstnanosti. Nezaměstnanost s sebou ale vždy nese nejen ekonomické ztráty, které představuje např. ztráta statků a služeb, které mohly být nezaměstnanými vyrobeny/zprostředkovány, nebo ztráty v podobě dávek v nezaměstnanosti, které bez pochyby negativně zatěžují státní rozpočet. Vedle ekonomických ztrát je zde přítomna ještě jedna velmi široká oblast, kterou rovněž poznamenají ztráty, jejich rozsah však už nelze vyčíslit, ani propočítat. Do této oblasti patří negativní sociální důsledky nezaměstnanosti, které mohou mít mnoho podob – poklesem životní úrovně nezaměstnaného i jeho rodiny počínaje, přes různé zdravotní důsledky, stres jednotlivce i jeho blízkých, až po rozvoj mnohých patologických jevů v podobě alkoholismu, rostoucí kriminality a jistě i množství dopadů dalších.

Jelikož se tato práce zabývá nezaměstnaností dlouhodobou, je nutné zdůraznit, že míra ekonomických důsledků, i důsledků sociálních a jiných, je provázána i s délkou

⁵ MAREŠ, Petr. *NEZAMĚSTNANOST jako sociální problém*. 3., přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. 172 s. ISBN 80-86429-08-3. str. 19.

⁶ KOTLÁN, Igor. *Inflace, nezaměstnanost a Phillipsova křivka v ČR*. Diplomová práce. Masarykova univerzita, právnická fakulta, Katedra národního hospodářství. Rok 2005/2006. str. 21.

⁷ Okunův zákon: vzroste-li skutečná míra nezaměstnanosti o 1% nad přirozenou míru nezaměstnanosti, poklesne skutečný produkt o 2% pod potenciální $Y/Y^* = 1 + 0,02 (u^* - u)$ (HELÍSEK, Mojmir. *Základy makroekonomie. Průvodce studiem*. Praha, Express 2004. Kap. 8, 9, 10.)

trvání nezaměstnanosti. V této oblasti vládne prakticky přímá úměra, a lze říci, že čím je nezaměstnanost delší, tím jsou její důsledky závažnější. Zvláště nepříjemnou stránkou dlouhodobé nezaměstnanosti je pak ztráta odborné kvalifikace jednotlivce, a tím i značné snížení možnosti opětovně najít zaměstnání.⁸

1.1.2 Zaměstnaná osoba

Zaměstnanou osobou Zákon o zaměstnanosti chápe jedince, který nějakým způsobem vykonává určité zaměstnání, za něž mu přísluší smluvní plat; nebo osobu, jež zaměstnání má, ale právě nepracuje z důvodu např. nemoci, dovolené, či z jiných příčin vymezených zákonem.⁹

1.1.3 Nezaměstnaná osoba

Petr Mareš v úvodu své sociologické studie zabývající se nezaměstnaností trefně uvádí, že: *ne každý, kdo pracuje, je zaměstnaný a na druhé straně také ne každý, kdo nepracuje, je nezaměstnaný.*¹⁰

Jak tedy lze definovat skutečně nezaměstnanou osobu? Za „nezaměstnané“ je totiž mylné považovat osoby, které pouze lidově řečeno „nemají práci“. Podle mezinárodně srovnatelné metodiky se za nezaměstnané považují všechny osoby patnáctileté a starší (obvykle bydlící na sledovaném území), které souběžně splňují následující tři podmínky Mezinárodní organizace práce (ILO):

- nemají placené zaměstnání nebo sebezaměstnání,
- jsou připraveny k nástupu do práce (tj. mohou být k dispozici pro výkon placeného zaměstnání nebo sebezaměstnání),
- hledají aktivně práci (prostřednictvím úřadu práce nebo soukromé zprostředkovatelny práce, přímo v podnicích, využíváním inzerce, podnikáním kroků

⁸ SOJKA, Milan - KONEČNÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie moderní ekonomie*. 5. aktualiz. vyd. Praha: Libri, 2004. 277 s. ISBN 80-7277-258-9. str. 79-80.

⁹ Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti. In *Sbírka zákonů České republiky*. Hlava II. str. 24-30.

¹⁰ MAREŠ, Petr. *NEZAMĚSTNANOST jako sociální problém*. 3., přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. 172 s. ISBN 80-86429-08-3. str. 16.

pro založení vlastní firmy, podáním žádosti o pracovní povolení a licence nebo jiným způsobem).¹¹

Pojmem „uchazeč o zaměstnání“ pak ILO označuje občana, který není v pracovním ani podobném vztahu, nevykonává samostatnou výdělečnou činnost ani se nepřipravuje na své budoucí povolání, a který požádal osobně či písemně o zprostředkování vhodného zaměstnání na úřadu práce v místě svého trvalého bydliště.¹²

Tato definice takto určuje i rozdíl mezi pojmy „zaměstnání“ a „práce“. Být nezaměstnaný tedy neklade rovnítko mezi „nemít práci“ a „nemít placené zaměstnání“. Označení „nezaměstnaná osoba“ lze vztáhnout výlučně na zaměstnání, které spočívá v práci na smluvním základě, a kde existence smlouvy zároveň představuje i nárok na materiální odměnu za vykonanou práci.¹³

1.1.4 Míra nezaměstnanosti

Míra nezaměstnanosti je nejčastějším nástrojem pro výpočet nezaměstnanosti. Je to ukazatel, který umožňuje bližší sledování tohoto jevu nejen v rámci České republiky, ale i v měřítku mezinárodním.

Pro výpočet míry nezaměstnanosti se užívá následujícího vzorce:

$$u = \frac{U}{L} \times 100 (\%);$$

příčemž u představuje míru nezaměstnanosti
U počet nezaměstnaných a
L počet pracovních sil.¹⁴

¹¹ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, *Zaměstnanost a nezaměstnanost podle výsledků VŠPS - Počet nezaměstnaných osob*. http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/zam_vsps

¹² MAREŠ, Petr. *NEZAMĚSTNANOST jako sociální problém*. 3., přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. 172 s. ISBN 80-86429-08-3. str. 16-18.

¹³ MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. 351 s. ISBN 80-7367-002-X.

¹⁴ KREBS, Vojtěch. *Sociální politika*. 4., přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: ASPI, 2007. 503 s. ISBN 978-80-7357-276-1. str. 291.

Míra nezaměstnanosti se člení dle charakteru získaných údajů na míru nezaměstnanosti obecnou a registrovanou. Obě tyto míry se liší zejména v charakteru získaných údajů použitých pro výpočet.

Obecná míra nezaměstnanosti vychází z údajů získaných výběrovým šetřením pracovních sil, zatímco při výpočtu registrované míry nezaměstnanosti se pracuje s údaji evidovanými na úřadech práce. Z těchto příčin bývá velmi často hodnota za registrovanou míru nezaměstnanosti vyšší než za obecnou míru nezaměstnanosti.

1.1.5 Přirozená míra nezaměstnanosti

Za přirozenou míru nezaměstnanosti je považována taková míra nezaměstnanosti, při níž jsou trhy práce v rovnováze a tlaky na hladinu cen a mezd jsou v rámci národního hospodářství vyrovnány. Tato míra není ani optimální, ani zcela neměnná. Představuje však nejnižší udržitelnou míru nezaměstnanosti, které lze v tržní ekonomice dosáhnout, aniž by s došlo k nárůstu inflace.¹⁵

1.1.6 Míra dlouhodobé nezaměstnanosti

Jelikož je tato práce zaměřena na nezaměstnanost dlouhodobou, ukazatel, který pro účely této práce bude jistě jedním z nejdůležitějších, se nazývá míra dlouhodobé nezaměstnanosti.

*Míra dlouhodobé nezaměstnanosti vyjadřuje podíl počtu nezaměstnaných jeden rok a déle na celkové pracovní síle (v procentech), kde v čitateli je počet nezaměstnaných jeden rok a déle a ve jmenovateli je celkový počet osob s jediným nebo hlavním zaměstnáním plus celkový počet nezaměstnaných.*¹⁶

Tento ukazatel se neurčoval v průběhu let vždy shodným způsobem. Do roku 2005 byl výpočet míry dlouhodobé nezaměstnanosti určován počtem nezaměstnaných, kteří si hledali zaměstnání déle než 1 rok.

¹⁵ SOJKA, Milan - KONEČNÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie moderní ekonomie*. 5. aktualiz. vyd. Praha: Libri, 2004. 277 s. ISBN 80-7277-258-9. str. 84.

¹⁶ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *METODICKÉ POPISY UKAZATELŮ VŠPS*. [online] c2010, poslední revize 05. 19. 2010 [cit.2010-07-30]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/zam_vsps

Od roku 2006 však došlo k metodické změně – podle pokynů Eurostatu je nyní tato míra konstruována na základě kratší doby z doby hledání zaměstnání a doby od ukončení posledního zaměstnání respondenta. Podmínkou však zůstává, že tato kratší doba musí překročit délku 1 roku.

Dlouhodobá nezaměstnanost v České republice obvykle tvoří přibližně polovinu z obecné míry nezaměstnanosti.

1. 2 Formy nezaměstnanosti podle příčiny vzniku

Typologie druhů nezaměstnanosti vznikla z důvodu různých příčin nezaměstnanosti, rozdílných důsledků, a tím i nutnosti odlišných přístupů jejího řešení. Většina současné literatury, která se zabývá tímto jevem, rozlišuje tři základní typy nezaměstnanosti. Jedná se o nezaměstnanost frikční, strukturální, cyklickou a sezónní.¹⁷

1.2.1 Frikční

Milan Sojka a Bronislav Konečný popisují frikční nezaměstnanost jako normální jev, kterým je provázen vývoj tržní ekonomiky. Její příčinou je vlastně touha jedince po jiném pracovním místě a přecházení z jednoho zaměstnání do jiného – důsledkem těchto změn zaměstnání je zpravidla určité krátké období nezaměstnanosti. Nezaměstnanost v této formě vzniká z mnoha důvodů – může spočívat v nedokonalé mobilitě pracovních sil, nedostatečných znalostech o pracovních příležitostech, a rovněž může souviset i s životním cyklem (změna bydliště, absolvování školy, úsilí o lepší pracovní pozici v rámci své profese apod.)¹⁸

1.2.2 Strukturální

Strukturální nezaměstnanost je důsledkem změn ve struktuře národního hospodářství, zejména pak technickým pokrokem a změnou struktury poptávky spotřebitelů. Vzniká poptávka po moderních technologiích, postupech, zefektivňování

¹⁷ SOJKA, Milan - KONEČNÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie moderní ekonomie*. 5. aktualiz. vyd. Praha: Libri, 2004. 277 s. ISBN 80-7277-258-9. str. 81.

¹⁸ SOJKA, Milan - KONEČNÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie moderní ekonomie*. 5. aktualiz. vyd. Praha: Libri, 2004. 277 s. ISBN 80-7277-258-9. str. 81.

výroby a mnozí starší pracovníci, jejichž kvalifikace již „zastarala“ a jejich míra přizpůsobivosti se nepohybuje v žádané výši, se mohou ocitnout v roli nezaměstnaných.

Strukturální nezaměstnanost je obrovským problémem zejména v menších městech, kde je velké množství obyvatel závislé na jediném větším podniku. Pokud se tento podnik rozhodne se svou činností skončit, či ji přesunout do příhodnější lokality s většími daňovými výhodami, či levnější pracovní silou, množství lidí podobné profese či kvalifikačního zaměření přijde v jeden okamžik o práci a jejich další uplatnění často závisí na jejich flexibilitě přizpůsobit se změněným podmínkách, mobilitě v rámci cestování, či dokonce stěhování, za novými pracovními příležitostmi, či možnostech rekvalifikace. Na rozdíl od nezaměstnanosti frickční je nezaměstnanost strukturální zpravidla vysoká, poměrně dlouhodobá a její efektivní řešení je velmi obtížné.¹⁹

1.2.3 Cyklická

Cyklická nezaměstnanost úzce souvisí se stavem ekonomiky v zemi. Pokud výkonnost ekonomiky stoupá, dochází k poklesu této nezaměstnanosti a naopak.²⁰

Vývoj této nezaměstnanosti tedy závisí na vztahu mezi skutečným a potenciálním hrubým domácím produktem.

Cyklická nezaměstnanost má, podobně jako nezaměstnanost strukturální, velmi závažné důsledky a jejím řešením, redukcí či snižováním jejích důsledků, se zabývají mnohá opatření hospodářské politiky.²¹

1.2.4 Sezónní

Sezónní nezaměstnanost souvisí se střídáním ročních období či přírodních cyklů obecně. Tato nezaměstnanost je charakteristická zejména pro zemědělské oblasti, stavebnictví a služby spojené s turistickým ruchem.²²

¹⁹ SOJKA, Milan - KONEČNÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie moderní ekonomie*. 5. aktualiz. vyd. Praha: Libri, 2004. 277 s. ISBN 80-7277-258-9. str. 81-82.

²⁰ KREBS, Vojtěch. *Sociální politika*. 4., přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: ASPI, 2007. 503 s. ISBN 978-80-7357-276-1. str. 291 a 292.

²¹ SOJKA, Milan - KONEČNÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie moderní ekonomie*. 5. aktualiz. vyd. Praha: Libri, 2004. 277 s. ISBN 80-7277-258-9. str. 81.

²² KREBS, Vojtěch. *Sociální politika*. 4., přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: ASPI, 2007. 503 s. ISBN 978-80-7357-276-1. str. 291 a 292.

Rozdělení nezaměstnanosti uvedené v předchozích odstavcích je však možné pouze teoreticky. V období hospodářské krize, kterým (nejen) Česká republika v současnosti právě prochází, se všechny uvedené formy vzájemně prolínají.

1.3 Formy nezaměstnanosti podle délky jejího trvání

Délka trvání nezaměstnanosti do jisté míry určuje, zda tento jev představuje již závažný společenský problém či nikoliv. Pokud je totiž nezaměstnanost krátkodobá, nepůsobí zpravidla vážné problémy ani nezaměstnaným jedincům, ani samotné ekonomice. V obecném rozdělení z aspektu doby trvání lze tedy rozlišovat nezaměstnanost na krátkodobou a dlouhodobou.

Krátkodobá nezaměstnanost

Nezaměstnaností *krátkodobou* chápeme zpravidla nezaměstnanost, která je kratší dvanácti měsíců.

Dlouhodobá nezaměstnanost

Za nezaměstnanost dlouhodobou je považována nezaměstnanost v délce trvání delší než jeden rok. Dlouhodobá nezaměstnanost představuje vždy závažný společenský problém. Pokud se jednotlivci dlouhý čas nedaří najít vhodné pracovní zařazení, hrozí mu past ekonomických potíží, počínajících plíživě propadem životní úrovně a vedoucích mnohdy až k existenčním problémům nejen jednotlivce, ale i celé jeho rodiny. Tato situace pak může být příčinou celé řady sociálních i psychologických dopadů. Může způsobit například ztrátu společenských i sociálních vztahů, ztrátu schopnosti běžné komunikace se sociálním okolím, ztrátu důvěry ve své vlastní schopnosti i celkové víry a naděje na změnu stávající těžké situace. Dlouhodobá nezaměstnanost však nepůsobí problémy pouze v měřítku jednotlivce či jeho rodiny, ale souvisí i se ztrátami v ekonomice jako celku. Jedinec postižený dlouhodobou nezaměstnaností představuje rovněž dlouhodobě oslabenou kupní sílu, působí ztráty prostřednictvím nižší produktivity, nižších daní, devalvací lidského kapitálu a mnohými dalšími faktory.²³

²³ BROŽOVÁ, Dagmar. *Společenské souvislosti trhu práce*. Vyd. 1. Praha: SLON, 2003. 140 s. Studijní texty ; sv. 26. ISBN 80-86429-16-4. str. 86-88.

2 VÝVOJ DLOUHODOBÉ NEZAMĚSTNANOSTI V ČESKÉ REPUBLICE

Nárůst dlouhodobé nezaměstnanosti v rámci České republiky začínal být patrný již v prvních letech transformace republiky.

Mezi lety 1996–1997 pak představovali dlouhodobě nezaměstnaní dokonce více než 20 % z celkového počtu nezaměstnaných, jak je patrné z Tabulky 1.:

Tab. 1 Vývoj nezaměstnanosti na trhu práce v České republice v letech 1991 - 2009

Rok	Celkový počet nezaměstnaných	Míra nezaměstnanosti v %	Nezaměstnaní déle než 12 měsíců	
			absolutně	v % z celkového počtu nezam.
1996	186 336	3,5	37 562	20,2
1997	268 902	5,2	52 588	19,6
1998	386 918	7,5	86 772	22,4
1999	487 623	9,4	144 726	29,7
2000	457 369	8,8	175 563	38,4
2001	461 923	8,9	171 203	37,1
2002	514 435	7,3	191 327	37,2
2003	542 420	7,8	218 336	40,3
2004	541 675	8,3	219 730	40,6
2005	510 416	7,9	212 804	41,7
2006	448 545	7,1	184 909	41,2
2007	354 878	5,3	136 913	38,6
2008	352 250	4,4	101 524	28,8

Zdroj: Český statistický úřad (dále jen ČSÚ)

S výrazným nárůstem nezaměstnanosti celkově došlo k výraznému navýšení i počtu dlouhodobě nezaměstnaných, a to z téměř 20 % v roce 1997 na necelých 30 % v roce 1999. Není tedy sporu, že dlouhodobá nezaměstnanost představuje obrovský ekonomický problém, na který působí pozitivně obvykle pouze ekonomický růst, jehož následkem se tento jev, přestože až z určitým časovým zpožděním, začíná opět snižovat.

Dlouhodobá nezaměstnanost má přesto tendence v důsledku vlivu hystereze i po takovémto opětovném oživení ekonomiky setrvávat na vyšší úrovni, než byla před recesí. Narůstající počty uchazečů o zaměstnání vlivem dlouhého a neúspěšného intervalu hledání nového zaměstnání mnohdy ztrácejí naději, a spolu s ní i motivaci pracovat na své rekvalifikaci, či se jiným způsobem adaptovat na změny na trhu práce.

V nezanedbatelné míře se mnohdy právě z těchto důvodů často mění nezaměstnanost nedobrovolná v nezaměstnanost dobrovolnou, a proto i po ekonomickém oživení zůstává míra dlouhodobé nezaměstnanosti obvykle na vyšší úrovni, než byla před recesí. Tato provázanost je velmi dobře prokazatelná pohledem na výši hrubého domácího produktu (HDP) v České republice a výši počtu dlouhodobě nezaměstnaných:

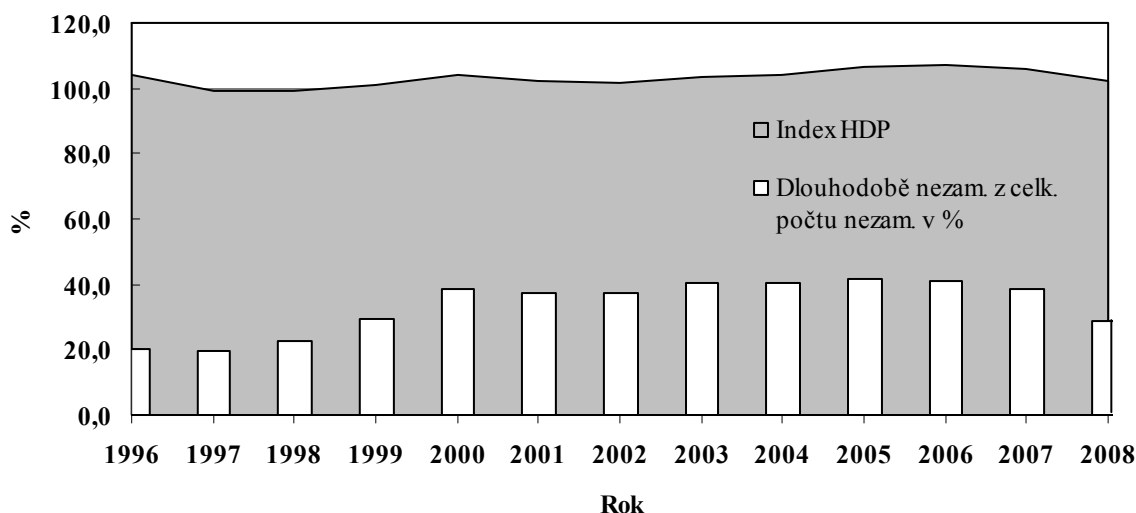
Tab. 2 HDP ve stálých cenách v České republice v letech 1995-2009

Rok	HDP v mil. Kč ¹⁾	index ²⁾	Rok	HDP v mil. Kč ¹⁾	index ^{*)}
1996	1 525 121	104,0	2003	2 553 749	103,6
1997	1 670 067	99,3	2004	2 689 070	104,3
1998	1 796 506	99,3	2005	2 990 554	106,4
1999	2 019 315	101,2	2006	3 190 457	107,0
2000	2 158 891	103,9	2007	3 423 417	106,1
2001	2 244 903	102,4	2008	3 620 473	102,3
2002	2 397 568	101,8	2009	3 540 049	96,0

¹⁾ Provedena korekce vlivu různého počtu pracovních dnů v jednotlivých obdobích

²⁾ stejné období předchozího roku = 100

Graf 1 Index HDP ve stálých cenách a % dlouhodobě nezaměstnaných v České republice v letech 1995-2009

Zdroj: ČSÚ²⁴

²⁴ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Hrubý domácí produkt - Časové řady ukazatelů čtvrtletních účtů. [online] c2010, poslední revize 10. 6. 2010 [cit.2010-07-16]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/hdp_cr

Například zatímco v roce 2000 výše HDP narůstala a celková míra nezaměstnanosti se snížila, počet dlouhodobě nezaměstnaných vzrostl téměř o 10 %.

V roce 2009, kdy se z důvodu hospodářské krize situace na trhu práce prudce zhoršovala, podíl dlouhodobé nezaměstnanosti spíše klesal. Tento fakt byl zapříčiněn zejména velkým nárůstem nově nezaměstnaných. Jelikož trh práce reaguje na pozitivní ekonomické změny s jistým zpožděním, dá se s obrovskou pravděpodobností čekat, že podíl dlouhodobě nezaměstnaných zaznamená v blízké době opět značný nárůst.

3 PŘÍČINY DLOUHODOBÉ NEZAMĚSTNANOSTI

Práce je jedním z nejlepších vychovatelů charakteru.

Samuel Smiles²⁵

Příčin dlouhodobé nezaměstnanosti i aspektů, kterými je možné se na tento jev dívat, je skutečně mnoho. Prostřednictvím této práce by autorka chtěla přiblížit zejména dva pohledy na příčiny dlouhodobé nezaměstnanosti, a to na příčiny obecné, globální a na faktory individuální, které mohou způsobovat znevýhodnění jedince na trhu práce.

Z makroekonomického aspektu může být dlouhodobá nezaměstnanost důsledkem dlouhotrvající hospodářské deprese. Pokud v tomto období po delší čas nedojde k oživení ekonomiky, způsobí tento fakt stagnaci tvorby nových pracovních míst. Dochází tedy k tomu, že nezaměstnaní nemohou najít pracovní uplatnění, protože nové pracovní pozice nevznikají a pracovníků, nabízejících svou práci, je více než pracovních míst.

Dalším z rizikových faktorů, které mohou zapříčinit vznik dlouhodobé nezaměstnanosti, může být i situace, kdy se mzdy na pracovním trhu po delší čas udržují v konstantní výši a nedojde k jejich poklesu ani v době, kdy dochází ke zvyšování počtu nezaměstnaných. Příčinou této situace jsou často dlouhodobé mzdové dohody, které vznikly následkem tlaku odborových organizací na zaměstnavatele. Pokud odbory v ekonomicky rizikovém období neakceptují novou situaci a nesvolí ke

²⁵ CITUJ.CZ. *Citáty o Práci, Odpočinku, Lenosti, Nudě*. [online] c2010, poslední revize 14. 10. 2010 [cit.2010-8-30]. Dostupné z: <<http://cituj.cz/Citaty/kat-127.aspx?pg=2/>>

snížení mezd, není zaměstnavatel často schopen vydávat stejné množství finančních prostředků jako doposud a je nucen zaměstnance propouštět.²⁶

Ke zvýšení dlouhodobé nezaměstnanosti může potenciálně přispívat i kvalitní a široká sociální síť, jejíž součástí tvoří vysoké podpory v nezaměstnanosti. Čím vyšší finanční částku tyto podpory představují, a čím delší je doba, po níž zákon svoluje dávky proplácet, tím slabší je motivace uchazečů o zaměstnání nalézt si nové pracovní místo a akceptovat požadavky trhu práce.

Nejen ekonomická situace a systém sociálních podpor však mohou být příčinou dlouhodobé nezaměstnanosti jedince. Pokud se na tuto problematiku zahledíme podrobněji, mnohdy je v anamnézách dlouhodobě nezaměstnaných jednotlivců patrný opakovaný výskyt nezaměstnanosti v průběhu jejich pracovní kariéry. Co je příčinou této skutečnosti? Odhady upozorňují na fakt, že se z velké části jedná zejména o jedince bez potřebné kvalifikace, které postihl proces restrukturalizace. Lze předpokládat (a v praktické části se pokusím tento předpoklad předložením analýz také potvrdit), že dalšími ze skupin ohrožených dlouhodobou nezaměstnaností jsou také absolventi škol, matky s dětmi, osoby nad padesát let věku a osoby zdravotně znevýhodněné. Tyto rizikové skupiny obyvatel mnohdy čelí nezájmu, či dokonce až diskriminaci ze strany zaměstnavatelů.

Veliký vliv na vznik dlouhodobé nezaměstnanosti některých skupin obyvatelstva však mohou mít i vlastnosti samotného jedince. Vnímání světa, sociokulturní prostředí, které na jednotlivce v průběhu růstu a osvojování si hodnotového systému působí obrovskou silou, rodinné zázemí a v neposlední řadě i ekonomická situace rodiny – všechny tyto faktory bezesporu hrají významnou roli v budoucím životě každého člověka. Prostředí, kde jednatelce vyrůstá, jej nejen formuje a připravuje na společenskou roli, ale určuje i jeho prvotní pohled na své sociální okolí a jeho vnímání. Rodinným prostředím, či nejbližším sociálním okolím, zformovaná hodnotová orientace (nebo duchovní zaměření) tak může být rovněž jednou z příčin dlouhodobé nezaměstnanosti jednatelce. Osoby vyrůstající v odlišném hodnotovém systému majoritní společnosti totiž nemusí jevit skutečný zájem o zaměstnání a mohou aktivní hledání pouze předstírat. V jejich přesvědčení však mohou před zaměstnáním mnohem více upřednostňovat závislost na podpoře, či vyhledání opory ve svém sociálním okolí.

²⁶ BROŽOVÁ, Dagmar. *Kapitoly z ekonomie trhu práce*. 1.vyd. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, Nakladatelství Oeconomica, 2006. 174 s. 80-245-1120-7. str. 79-107.

Jednu z možných příčin dlouhodobé nezaměstnanosti však může představovat i převaha nabídky volných pozic s nízkým finančním ohodnocením. O výdělečnou činnost tohoto charakteru není zpravidla ze strany uchazečů o zaměstnání markantní zájem, a z těchto důvodů často i po velmi dlouhá časová období čekají na pozici, kde budou moci lépe uplatnit svou kvalifikaci a zároveň kvalitněji zabezpečit sebe i svou rodinu.²⁷

Stručný souhrn všech příčin dlouhodobé nezaměstnanosti definují Mareš, Vyhliďal a Sirovátka jako tzv. *past nezaměstnanosti*. Upozorňují v těchto souvislostech na fakt, že tato „past“ může být příčinou téměř jakéhosi dominového efektu, jež má u jedince za následek:

- Devaluaci pracovní etiky a rovněž motivace hledat dál své místo na trhu práce, což nakonec způsobí definitivní vyloučení z trhu práce;
- Devastaci lidského kapitálu, neboť tyto osoby nejen že nemohou inovovat své pracovní dovednosti, kvalifikaci i pracovní návyky, ale často je nemohou ani udržovat na výši jejich úrovně a kvality v době, kdy opouštěli poslední zaměstnání;
- Stigmatizaci dlouhodobě nezaměstnaných osob jako osob „nedůvěryhodných“ v očích budoucích zaměstnavatelů, kteří mohou instinktivně pojímat důvody dlouhého období bez trvalého zaměstnání u těchto osob jako důsledek jejich osobního defektu (pochybná kvalifikace, lenost, neschopnost dodržovat pracovní návyky, nespolehlivost, možná agresivita či charakterový nesoulad při práci v kolektivu a mnohé další problémové charakteristiky).;
- Změnu identity jedince a riziko sociálního vyloučení.²⁸

²⁷ MAREŠ, Petr. *NEZAMĚŠTNANOST jako sociální problém*. 3., přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. 172 s. ISBN 80-86429-08-3. str. 16-24.

²⁸ MAREŠ, P., VYHLÍDAL, J., SIROVÁTKA, T. 2002. *Nezaměstnaní na trhu práce, dopady nezaměstnanosti, hledání zaměstnání, faktory marginalizace a úspěchu na trhu práce*, VÚPSV Praha.

4 RIZIKOVÉ SKUPINY A RIZIKOVÉ FAKTORY

Jak již bylo nastíněno v kapitolách předchozích, při sledování nepřetržitého nárůstu dlouhodobé nezaměstnanosti v současné době se vlastně stáváme svědky dozvuků obrovského světového hospodářského propadu a ekonomické krize posledních let.

V ekonomické terminologii se pojmem hospodářská krize označuje fáze hospodářského cyklu, která se opakuje periodicky a projevuje se právě poklesem zaměstnanosti, snižováním mezd, omezováním výroby a likvidací i dlouho zavedených právnických subjektů, které se včas na tuto změnu neadaptovaly, či jejichž činnost nesplňovala nároky současné doby.

V závislosti na tomto faktu v současnosti dochází nejen ke značnému nárůstu dlouhodobé nezaměstnanosti, ale i k situaci, kdy se tento stav stává i obtížným sociálně politickým problémem.

Obecně lze pozorovat neustále se rozšiřující propast mezi růstem délky trvání dlouhodobé nezaměstnanosti uchazečů o zaměstnání a přímo úměrně se snižující naděje těchto lidí na opětovné získání zaměstnání. Rovněž roste i průměrná délka jednotlivých případů dlouhodobé nezaměstnanosti.

4. 1 Rizikové skupiny ohrožené dlouhodobou nezaměstnaností

Ze současných poznatků lze také rámcově odvodit rizikové skupiny, které jsou hrozbě dlouhodobé nezaměstnanosti vystaveny nejvíce. Mareš uvádí, že dlouhodobá nezaměstnanost v současnosti postihuje nejvíce nepružnou, dlouhodobě nezaměstnanou pracovní sílu. U této skupiny jedinců je možné vysledovat, že paradoxně náchylnější k dlouhodobé nezaměstnanosti jsou osoby, které měly před ztrátou zaměstnání stabilnější pracovní místo. Tito lidé se na pracovním trhu uplatňují mnohem hůře a častěji rozšiřují řady dlouhodobě nezaměstnaných;²⁹

Jako další skupinu ohroženou sledovaným jevem označuje Matoušek nekvalifikovanou pracovní sílu a osoby s nízkým vzděláním. Po osobách s nízkým vzděláním je obecně velmi nízká poptávka na trhu práce. Většina zaměstnavatelů

²⁹ MAREŠ, Petr. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994. 151 s. Studijní texty ; Sv. 6. ISBN 80-901424-9-4. str. 111.

z pochopitelných důvodů při přijímání do pracovního poměru upřednostňuje raději osoby kvalifikované, s delší praxí, či s co nejvyšším vzděláním odpovídajícím výkonu profese. V současné době na území České republiky právě lidé s nízkou kvalifikací, či bez kvalifikace představují nejpočetnější skupinu – celou jednu třetinu – dlouhodobě nezaměstnaných. Často jde o mladé obtížně vzdělavatelné osoby s malým zájmem o zaměstnání.³⁰ I v této skupině platí obecné pravidlo, že dlouhodobou nezaměstnaností jsou mnohem častěji ohroženy ženy než muži, a to z důvodu rizika jejich odchodu ze zaměstnání na mateřskou dovolenou, péče o děti, menší fyzické síly aj.

Mezi osoby s vysokým rizikem vzniku dlouhodobé nezaměstnanosti lze jistě zahrnout i osoby s nahromaděnými osobními a sociálními handicapy. Osobní i sociální patologie bezesporu zvyšují riziko ztráty zaměstnání. Pokud dojde u takového jedince ke kumulaci většího počtu zátěžových faktorů, není je schopen sám zvládnout. Jde o lidi neschopné přijatelné sociální adaptace, často i se sklonem ke zneužívání návykových látek všech druhů, asociálnímu chování či kriminální činnosti.

Specifickou skupinou, která je rovněž ohrožena sledovaným jevem jsou také příslušníci národnostních menšin a imigranti. Tyto osoby jsou znevýhodněny nejen v důsledku možného vzdělanostního či kvalifikačního handicapu. Mnohdy může obrovské potíže při hledání pracovního uplatnění tvořit i jazyková bariéra těchto jedinců, či skutečnost, že zaměstnavatelé jednoduše upřednostňují zaměstnávání osob patřících k majoritní populaci.

Na území České republiky může obrovskou překážku při hledání zaměstnání představovat i romská národnost uchazečů o zaměstnání. Blatníková ve své studii uvádí, že právě občané romské národnosti představují až padesát procent z celkového počtu dlouhodobě nezaměstnaných osob.³¹ Tato skupina je často izolována od tzv. „hlavního proudu společnosti“ a silné sociální vazby uvnitř skupiny jejím členům umožňují existenci alespoň na neformálním trhu práce.

³⁰ MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. 351 s. ISBN 80-7367-002-X. str. 302.

³¹ BLATNÍKOVÁ, M. a kol. *Prevence nezaměstnanosti jako součást prevence vzniku sociálně patologických jevů*. In MAREŠ, Petr. *NEZAMĚSTNANOST jako sociální problém*. 3., přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. 172 s. ISBN 80-86429-08-3. str. 82-3.

Mareš ve své monografii připouští, že pokud v *České republice vzniká zárodek budoucí „underclass“*³², *nepochybně jej tvoří značná část romské populace.*³³

Rizikový faktor vzniku dlouhodobé nezaměstnanosti je zvýšený také u obyvatel zaostávajících a venkovských oblastí. Tito lidé často žijí v obcích či místech s nízkou dopravní obsluhou. Pokud sami nedisponují dopravním prostředkem, může být velmi obtížné či ekonomicky nákladné dopravit se do větších obcí nebo měst s vyšší kumulací pracovních příležitostí. Tito lidé jsou často závislí na jediném závodu či výrobním podniku v regionu a v případě jeho zániku se dostávají do komplikací spojených s cestováním za prací. Ne každý je ochoten či schopen tuto situaci zvládnout, proto je u této skupiny obyvatel riziko dlouhodobé nezaměstnanosti skutečně obrovské.

Zvýšená hrozba dlouhodobé nezaměstnanosti se týká i osob zdravotně postižených, či jedinců trpících nějakou duševní poruchou. Vzhledem k zaměření současné společnosti na efektivitu a výkon jednotlivce mají zdravotně postižení i duševně znevýhodnění velmi nízkou možnost uplatnění na trhu práce. Doba nezaměstnanosti těchto jedinců bývá, ve srovnání s rizikovými skupinami ostatními, dokonce mnohonásobně vyšší. Jejich problémy mají mnohdy komplexní charakter – může docházet ke kumulaci potíží zdravotních, ekonomických i psychických.

Ztíženou roli na trhu práce mají také absolventi a mladí, problémoví jedinci, kteří jsou rovněž ohroženi sledovaným jevem. Znevýhodnění absolventů škol při hledání pracovního uplatnění spočívá především v absenci pracovních zkušeností a praxe ve vystudovaném oboru. Postrádají rovněž pracovní kontakty, které usnadňují lepší orientaci na trhu práce. Do skupiny problémových jedinců patří zejména obtížně vzdělavatelní lidé s malým zájmem o zaměstnání. K vydělování těchto osob ze společnosti často přispívá jejich rodinný i sociální život – tyto faktory z nich mohou činit jedince žijící na okraji společnosti, které žijí v trvalé závislosti na systému podpor sociálního zabezpečení.³⁴

³² Pojem „underclass“ vysvětluje Antony Giddens jako označení znevýhodněné skupiny, která má výrazně horší pracovní podmínky i životní úroveň než většina populace. Mnozí z jejich příslušníků jsou dlouhodobě nezaměstnaní nebo svá zaměstnání rychle střídají. GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Vyd. 1. Praha : Argo, 1999. 595 s. ISBN 80-7203-124-4. str. 267.

³³ MAREŠ, Petr. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994. 151 s. Studijní texty ; Sv. 6. ISBN 80-901424-9-4. str. 111.

³⁴ MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. 351 s. ISBN 80-7367-002-X. str. 302.

Blatníková mezi skupiny ohrožené dlouhodobou nezaměstnaností zahrnuje také osoby dříve trestané. V současné době, kdy na jednu volnou pracovní pozici připadá hned několik uchazečů o zaměstnání, jsou zaměstnavateli logicky upřednostňovány osoby s čistým rejstříkem trestů. Pro přijetí do některých pracovních pozic představuje čistý rejstřík trestů dokonce jednou z podmínek přijetí.³⁵

Mareš označuje v souvislosti se sledovaným jevem za rizikové také osoby nevhodné k dlouhodobému pracovnímu zařazení v důsledku jejich nespolehlivosti či snížené přizpůsobivosti.³⁶

4.2 Rizikové faktory vzniku dlouhodobé nezaměstnanosti

Jak je z předchozích odstavců již patrné, dlouhodobá nezaměstnanost neohrožuje všechny skupiny osob ve stejné míře. Právě tak neohrožuje ve stejné míře ani jednotlivce těchto skupin. Riziko dlouhodobé nezaměstnanosti ovlivňuje i mnoho osobnostních faktorů, kterými jednotlivci disponuje. V následujícím textu se bude práce vybranými rizikovými faktory zabývat.

4.2.1 Vzdělání

Dosažená výše vzdělání je bezesporu jedním z faktorů s nejvýznamnějším vlivem na sledovanou problematiku. Druhým z faktorů je nedostatečné „kvalifikační vzdělání“, a osoby s nedostatečnou kvalifikační úrovní patří rovněž mezi osoby velmi ohrožené dlouhodobou nezaměstnaností.

Vágnerová v tomto kontextu poukazuje také na skutečnost, že lidé s nižší úrovní vzdělání rovněž často hůře zvládají samu zátěž dlouhodobé nezaměstnanosti. Tento fakt připisuje nejvíce vědomí omezených šancí samotných jednotlivců, které je už často samo osobě zbytečně limituje. U osob s nižší kvalifikací či vzděláním hrozí nejvíce

³⁵ BLATNÍKOVÁ, M. a kol. *Prevence nezaměstnanosti jako součást prevence vzniku sociálně patologických jevů*. In MAREŠ, Petr. *NEZAMĚSTNANOST jako sociální problém*. 3., přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. 172 s. ISBN 80-86429-08-3. s. 73.

³⁶ MAREŠ, Petr. *NEZAMĚSTNANOST jako sociální problém*. In BUCHTOVÁ, Božena. *Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2002. 236 s. Psyché. ISBN 80-247-9006-8. str. 92-93.

riziko fixace nežádoucího pocitu bezmocnosti, spojeného často s většinou pasivní strategií spoléhání se na instituci či jinou osobu při hledání nového zaměstnání.³⁷

4.2.2 Věk

Dosažená věková hranice jednotlivce rovněž může patřit k rizikovým faktorům vzniku dlouhodobé nezaměstnanosti. Obecně jsou za nejvíce ohrožené skupiny obyvatel považováni lidé mladí, zejména do 25 let věku. Často se jedná o absolventy škol, kteří mají ztíženou pozici na trhu práce z důvodu absence (či nedostatečného rozsahu) praxe, či z důvodu možné obavy zaměstnavatelů, že ještě nemají zažity pracovní návyky apod. Druhou skupinou se zvýšeným rizikem vzniku dlouhodobé nezaměstnanosti představují lidé v předdůchodovém věku, tedy 55 a více letí. Riziko vzniku dlouhodobé nezaměstnanosti u této skupiny představuje zejména obava zaměstnavatelů z vyššího počtu dní pracovní neschopnosti této věkové skupiny, obava z nižší adaptability na nutnost užití moderních technologií pro výkon profese, snižující se fyzická schopnost, psychická aktivita či odolnost, a jistě i mnohé další, mnohdy skutečně velmi neoprávněné a zbytečně diskriminující, obavy.

U mladších věkových skupin se výše tohoto rizika liší i podle pohlaví. Zatímco absolventi škol (či mladí lidé bez praxe obecně) obtížněji hledají práci zejména z důvodu absence praxe a pracovních návyků, ve věku pozdějším pak mají obtíže nalézt zaměstnání zejména ženy, nejvíce pokud se jedná již o mladé matky s dětmi, či dokonce matky samoživitelky. Zaměstnavatelé se velmi zdráhají zaměstnat tuto skupinu uchazečů o zaměstnání, a často velmi otevřeně upřednostňují na pracovních pozicích muže, z důvodu obavy z příchodu ženina mateřství, či omezené pracovní docházky v rámci ženiny péče o děti.

Starší lidé se mezi osobami ohroženými dlouhodobou nezaměstnaností ocitají nejčastěji z příčiny změny poptávky po určité pracovní kvalifikaci, chybějících znalostí či dovedností poplatných době, či z obavy zaměstnavatelů, že starší člověk již může disponovat rizikem omezené výkonnosti, nižšího stupně flexibility nebo zvýšené nemocnosti.³⁸

³⁷ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha : Portál, 2008. 870 s. ISBN 978-80-7367-414-4. str. 732-734.

³⁸ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha : Portál, 2008. 870 s. ISBN 978-80-7367-414-4. str. 732-734.

4.2.3 Pohlaví

Také pohlaví jednotlivce může spadat mezi rizikové faktory přispívající k dlouhodobé nezaměstnanosti. Je obecně známo, že u žen je riziko ztráty zaměstnání výrazně vyšší než u mužů. Ženy, ve srovnání s muži, bývají častěji propouštěny z důvodu nedostatečné kvalifikace a je pro ně také obtížnější najít si nové zaměstnání. Jak již bylo uvedeno v rizikových faktorech z důvodu věku, ženy jsou sociálně handicapovány možností příchodu těhotenství, či péče o děti.

4.2.4 Sociální vrstva

Vágnerová upozorňuje na skutečnost, že riziko dlouhodobé nezaměstnanosti je zvýšené také u osob z nejnižší sociální vrstvy. Rovněž sociální kategorie může mít vliv na toto riziko, zejména pak u příslušníků rozličných minorit (zejména Romů) a přistěhovalců.

V mnohých případech může zaměstnavatel zvolit propuštění osoby také z důvodu zastávání určitého politického názoru tohoto jedince, či z důvodu jeho náboženského zaměření.³⁹

5 PSYCHOLOGICKO-SOCIÁLNÍ FAKTORY DLOUHODOBÉ NEZAMĚSTNANOSTI

Skutečnost, do jaké míry dlouhodobá nezaměstnanost osobnost člověka postihne, a jakým způsobem ovlivní jeho prožívání, je vždy individuálně podmíněna. Buchtová sílu negativních dopadů dlouhodobé nezaměstnanosti ve své studii spojuje s obrannými reakcemi jedince, jeho vnitřní odolností, kvalitou sociálního zázemí a v neposlední řadě také fungováním jednotlivých složek psychického života. Upozorňuje rovněž na skutečnost, že někteří jedinci jsou pravděpodobně mnohem více disponováni k tomu, aby dlouhá doba bez zaměstnání postihla jejich psychologickou rovnováhu.⁴⁰

³⁹ VÁGNEROVÁ, Marie. Psychopatologie pro pomáhající profese. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha : Portál, 2008. 870 s. ISBN 978-80-7367-414-4. str. 733.

⁴⁰ BUCHTOVÁ, Božena. *Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2002. 236 s. Psyché. ISBN 80-247-9006-8. str. 75-79.

Než se však tato práce začne zabývat jednotlivými vlivy dlouhodobé nezaměstnanosti na jednotlivce i jeho sociální okolí, je nezbytné přiblížit, *jaký* význam vlastně má zaměstnání a práce pro člověka, a rovněž rozlišit a definovat rozdíl mezi pojmy *zaměstnání* a *práce*.

5. 1 Význam zaměstnání a práce pro člověka

Člověk se narodil k činnosti. Nebýt ničím zaměstnán a neexistovat je pro člověka totéž.
41

Voltaire

V názvu této kapitoly jsou úmyslně uvedeny a odlišeny dva pojmy, a to pojmy zaměstnání a práce. Jsou rozlišeny záměrně, protože samy o sobě mají nejen neshodný obsah, ale i rozdílný potenciál.

V současné době stále trvajících dozvuků světové hospodářské krize, a s ní souvisejícím nárůstem dlouhodobé nezaměstnanosti, jistě každý z nás častěji než je příjemné slyší o osobách, jež „přišly o práci“, jež jsou dlouho „bez zaměstnání“, nemohou déle než rok „najít práci“ apod. Pojmy zaměstnání a práce jsou v těchto případech často používány způsobem, jako by měly shodný význam, stejný kontext, jako by se jednalo vlastně o synonyma. Není tomu ovšem tak.

5.1.1 Práce

Práce je pojmem velmi širokým, který svou podstatou zasahuje do různých oblastí života i věd, jež jí v nemalé míře věnují svou pozornost. Rovněž aspektů, z kterých na tento pojem lze pohlížet, je nepřeberné množství. Mezi těmito aspekty může figurovat například aspekt historický, ekonomický, biologicko-fyziologický, sociologický, psychologický a mnohé další. S počtem hledisek souvisí i počet jednotlivých definic práce.

⁴¹ CITUJ.CZ. *Citáty o Práci, Odpočinku, Lenosti, Nudě*. [online] c2010, poslední revize 14. 10. 2010 [cit.2010-8-30]. Dostupné z: <<http://cituj.cz/Citaty/kat-127.aspx?pg=2/>>

Například z pohledu ekonomického je práci chápána *účelná lidská činnost, ve které člověk pro uspokojování svých materiálních, sociálních a duchovních potřeb a potřeb jiných lidí dokáže vytvářet a měnit předměty, podmínky života nebo jiné hodnoty.*⁴²

Sociologický pohled na práci pak práci rozumí *skupinovou instituci, určitý systém dělby pracovních aktivit, do kterých se člověk dobrovolně nebo z donucení začleňuje.*⁴³

Jiný aspekt na tento pojem přináší hledisko psychologické, které hovoří o práci jako o specifické formě *zřetězených a motivovaných činností, konání, které ovlivňuje určitý cíl, bezprostřední nebo perspektivní společensko-ekonomické, kulturně-poznávací a etické cíle.*⁴⁴

Ve fyzikálním smyslu je pojem práce chápán dokonce jako *působení síly na fyzikální těleso nebo na silové pole, při kterém dochází k posouvání nebo deformaci tohoto tělesa resp. ke změně rozložení potenciální energie v silovém poli.*⁴⁵

5.1.2 Zaměstnání

Na rozdíl od obecného pojmu „práce“ má pojem „zaměstnání“ přesné vymezení. Definice tohoto pojmu se nachází v legislativě České republiky.⁴⁶

Obecná interpretace tohoto pojmu však vysvětluje zaměstnání jako okruh prací, které člověk vykonává za odměnu, mzdu nebo plat poskytující jednotlivci zdroj obživy.

Jak je z předchozího vysvětlení pojmů „práce“ a „zaměstnání“ patrné, pojem práce je velmi často používán v chybném kontextu a významově zaměňován s pojmem zaměstnání. Rovněž je zjevný fakt, že ono v hovorové mluvě (a často i v odborné literatuře) používané „být dlouho bez práce“ v pravém slova smyslu pojmu „práce“ v žádném případě nemůže klást rovnítko ke skutečnosti „být dlouhodobě nezaměstnaný“.

⁴² KOŠČO, J. *Psychologické poradenstvo v školskom a profesionálnom vývine*: Teoretické a spoločenské predpoklady. Bratislava : SPN, 1971. str. 31-37.

⁴³ KOŠČO, J. *Psychologické poradenstvo v školskom a profesionálnom vývine*: Teoretické a spoločenské predpoklady. Bratislava : SPN, 1971. str. 31-37.

⁴⁴ KOŠČO, J. *Psychologické poradenstvo v školskom a profesionálnom vývine*: Teoretické a spoločenské predpoklady. Bratislava : SPN, 1971. str. 31-37.

⁴⁵ Online slovník. *Slova od P strana 53*. [online] c2010, poslední revize 29. 7. 2009 [cit.2010-07-29]. Dostupné z: <http://slovník.online-clanky.cz/p/strana-53/>.

⁴⁶ Ministerstvo práce a sociálních věcí. *ZÁKON č. 187/2006 Sb. ze dne 14. března 2006 o nemocenském pojištění*. § 3. [online] c2010, poslední revize 30. 7. 2009 [cit.2010-07-30]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/ppropo.php?ID=z187_2006o.

Po upřesnění těchto pojmů je již možné si znovu položit otázky: Jaký je význam práce a zaměstnání pro člověka? Proč je vlastně dlouhodobá nezaměstnanost pro jedince tolik tíživým zážitkem, přestože žijeme v sociálním státu, který umožňuje základní přežití i bez příjmů ze zaměstnání?

Odpovědi na tyto otázky nám přináší sama kultura, v níž žijeme, sama společnost jako celek. Zaměstnání v životě člověka má totiž především velmi důležitou sociální roli.

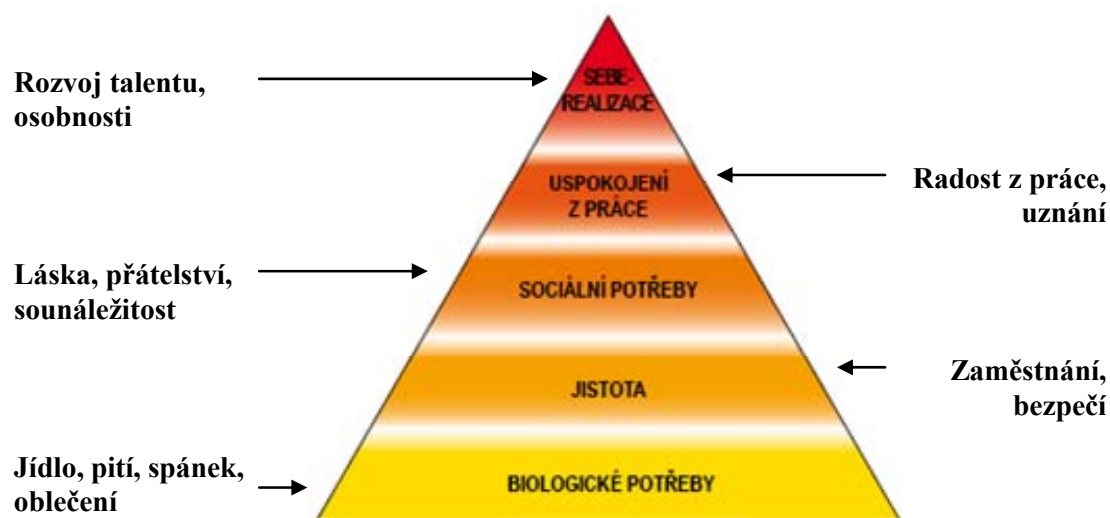
Pomyslná vlákna této role sahají do velikého množství oblastí, které každého jednotlivce obklopují, s nimiž se denně setkává, které utvářejí jeho návyky, charakter, pohled na svět a jistě mnohé další. Které jedince stručně řečeno formují.

Zaměstnání může být zdrojem sociálního kontaktu, jeho prostřednictvím může člověk získávat nová přátelství. Může být skvělým pomocníkem, jehož prostřednictvím jedinec rozvine svůj potenciál, získá odborné kompetence a získá náhled na své vlastní schopnosti. Stejně tak může představovat prostor pro rozvoj imaginace, i prostor pro odvod přebytečné duševní či tělesné energie. A v neposlední řadě lze prostřednictvím nápodoby, osobního příkladu a spoluprožívání pracovních úspěchů (i nezdarů) snadněji vštípit platné hodnoty dětem zaměstnaných osob.⁴⁷

Práce je také jednou z možností seberealizace člověka. S touhou „být užitečný“ souvisí i pocit štěstí, naplnění, budování transcendentna, a zároveň dosažení rovnováhy žebříčku našich hodnot.

⁴⁷ BUCHTOVÁ, Božena. *Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2002. 236 s. Psyché. ISBN 80-247-9006-8. str. 75-79.

Důležitost seberealizace nám dokládá i pohled na známou Maslowovu pyramidu:

Obrázek 1- Maslowova pyramida ⁴⁸

Maslowova pyramida představuje hierarchii lidských potřeb. Abraham Maslow se snažil uspořádat lidské potřeby a najít principy jejich působení. Jeho teorie hovoří o tom, že jakmile dojde k uspokojení jedné úrovně potřeb, zaměřuje se člověk na uspokojování potřeb na vyšší úrovni. To znamená, že pokud má být uspokojena nějaká potřeba, musí být uspokojeny nejprve všechny potřeby, které jí předcházejí.⁴⁹ Člověk je proto neustále motivován a bez uspokojení potřeb nižších, tedy potřeb biologických, touhy po jistotě, potřebách sociálních, uspokojení z konané činnosti proto není možné dosáhnout seberealizace, která je vyústěním všech lidských potřeb, a která úzce souvisí i s pocitem spokojenosti a štěstí.

Giddens všechny významy zaměstnání stručně a výstižně shrnul do šesti charakteristik, které mají pro život člověka zásadní význam. Těmito charakteristikami jsou:

Peníze, které poskytují jedinci nejen schopnost se v současném světě uživit, obléci a uspokojit své potřeby, ale do jisté míry dávají jedinci i svobodu a volbu způsobu trávení volného času, včetně určení, jako potřeby vlastně člověk má;

⁴⁸ PROVAZNÍK,V, KOMÁRKOVÁ, R.: *Motivace pracovního jednání*. Vyd. 2. Praha: Oeconomica, 2004. 128 s. ISBN 80-254-0703-X. str. 34.

⁴⁹ VRÁNOVÁ, Nikola. *Motivační systém a stimulace zaměstnanců u firmy SGI S.R.O.* (Diplomová práce) Brno: Vysoké učení technické, 2010. 72 s.

Úroveň činnosti, která nejen často úzce souvisí se seberealizací jedince, ale je základnou i pro získávání a zdokonalování jeho schopností a dovedností, a to i v tom případě, že vykonává práci, kterou vnímá jako rutinní;

Rozmanitost žití, kterou zajišťuje pravidelný přísun peněz, s nimiž jedinec může nakládat dle své svobodné vůle. Zaměstnání představuje vstup do kontextu, jež kontrastuje s domácím prostředím. Nezaměstnanost omezuje člověka jen na prostředí jeho domácnosti;

Struktura času, která je zaměstnáním do jisté míry dána. Život zaměstnané osoby je zpravidla rozdělen na čas, který stráví prací a čas odpočinku, a tento režim úzce souvisí i s potřebou člověka tvořit něco smysluplného, zabývat se činností, která je potřebná, žádoucí. Tento režim je pro člověka velmi významný, přestože někdy může být vnímán jako ubíjející;

Sociální kontakt je velmi důležitou součástí zaměstnání. Člověk je tvor sociální a již v počátku lidstva udržoval svou pospolitost v rámci sociálních skupin (tlupy, kmeny) a tato skutečnost jistě souvisela nejen s potřebou přežít, který byla v raném počátku lidství nutností, ale i s touhou sdílet. Zaměstnaná osoba často tráví více času v zaměstnání, než s rodinnými příslušníky. Jistě nejen proto pracovní prostředí často přináší jedinci do života i přátelství a možnost podílet se na širších aktivitách s ostatními lidmi;

Osobní identita je budována prostřednictvím zaměstnání, neboť to je obvykle ceněno i pro stabilní sociální identitu, která je jeho součástí. Pro jedince jsou zpravidla sebeúcta, pocity určité svobody a převzetí zodpovědnosti za sebe sama založeny na finančním příspěvku (plynoucím ze zaměstnání či jiné výdělečné činnosti) pro něj samotného, či pro jeho rodinu.⁵⁰

Přestože sociální stát, v němž žijeme, zajišťuje prostřednictvím své sociální sítě prostředky pro základní přežití jedince i v případě jeho dlouhodobé nezaměstnanosti, tato síť mu již nezajišťuje existenci *důstojnou*, stejně tak, jako pocit seberealizace a společenské užitečnosti.

Z globálního aspektu tedy nelze hovořit o zaměstnání pouze jako o „zdroji obživy“, nebo „práci vykonané za odměnu“, přinášející jedinci materiální prospěch, jak v těchto

⁵⁰ Anthony Giddens podle MAREŠ, Petr. *NEZAMĚSTNANOST jako sociální problém*. 3., přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. 172 s. ISBN 80-86429-08-3. str. 58-59.

souvislostech stroze zmiňuje zákon. Je nutno jej chápat v celém jeho kontextu, neboť jeho význam pro člověka je mnohem širší.

5. 2 Vnímání ztráty zaměstnání

V předchozích kapitolách se tato práce zabývala souvislostmi ekonomického stavu tržního hospodářství a vzrůstajícím, či naopak snižujícím se, rizikem vzniku dlouhodobé nezaměstnanosti.

Jak vnímá potencionální riziko ztráty zaměstnání každý člověk, to záleží opět zejména na individualitě každého jedince. Buchtová upozorňuje na studii amerického odborníka z oblasti obchodu Phila Lauta, který ve své studii uvádí, že pro některé osoby může zaměstnání představovat po citové stránce vlastně jakousi formu pokračování dětství. Závislost na matce v dětství zde přirovnává k závislosti na zaměstnavateli v dospělosti. Od tohoto faktu se následně odvíjí i pocity jedince, pokud nastane potenciální riziko ztráty zaměstnání.⁵¹

Sama reakce na nezaměstnanost je rovněž diferencována individuálně. Buchtová v těchto souvislostech poukazuje na dva nejčastější postoje, které v případě ztráty zaměstnání jedinec zaujímá. Tyto postoje by se obecně daly nazvat jako postoj aktivní a pasivní.⁵²

Aktivní postoj, a s ním spojená adaptace na ztrátu zaměstnání (či na následnou dlouhodobou nezaměstnanost), zaujímají nejčastěji osoby s dobrým rodinným zázemím, které jim poskytuje nejen tolik potřebnou podporu psychickou a povzbuzení i pomoc při hledání nového zaměstnání, ale i podporu ekonomickou, která jim pomáhá překlenout obtížné období, kdy se ocitají bez jakýchkoliv příjmů z vlastní činnosti. Tito lidé často dobu své nezaměstnanosti pojmají jako příležitost měnit své momentální životní podmínky vlastní aktivitou; jako prostor, v němž mají čas na sobě pracovat, rozvíjet svou kvalifikaci, kreativitu, plánovat soukromé podnikání či rozvíjet své dovednosti a věnovat se svým zájmům. Ve výjimečných případech se však může jednat i o samostatně žijící osoby bez fungujícího rodinného zázemí. Jako příklad takového postoje uvádí autorka této bakalářské práce následující výpověď ženy vysokoškolského

⁵¹ BUCHTOVÁ, Božena. *Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2002. 236 s. Psyché. ISBN 80-247-9006-8. str. 92-93.

⁵² BUCHTOVÁ, Božena. *Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2002. 236 s. Psyché. ISBN 80-247-9006-8. str. 98.

vzdělání, ve věku 57 let, bez zaměstnání 26 měsíců, žijící v samostatné domácnosti (jedné z dlouhodobě nezaměstnaných respondentů, s nimiž spolupracovala pro účely praktické části této práce):

Strach z budoucnosti jsem neměla v souvislosti s nezaměstnaností zatím doposud nikdy. Hned druhý den po ukončení pracovního poměru jsem si začala zlepšovat v bezplatném internetovém kurzu znalost anglického jazyka, navštěvovala jsem také každý z rekvalifikačních kurzů, který mi na pracovním úřadě nabídli. Jako přivýdělek jsem zkoušela různé brigády, včetně roznášení letáků nebo doplňování zboží v supermarketu. Pracuji ráda a skutečnost, že mne mnozí zaměstnavatelé – někdy zcela otevřeně, někdy skrytě – odmítli zaměstnat z důvodu výše mého věku, mne nemůže od vyšší aktivity odradit. Budu se nadále zajímat o dění kolem, hodlám se nadále vzdělávat a nadále si hledat (a také najít!) nové, trvalé zaměstnání...”

Pro většinu osob je však prožívání ztráty zaměstnání obrovskou psychosociální zátěží. Stejně jako každá reakce na stres, tak i tato událost může jedince na dlouhý čas trvale ochromit, demotivovat jej v hledání nového zaměstnání, snížit jeho sebehodnocení a v neposlední řadě také negativně ovlivnit jeho postoj nejen k sobě samému, ale i ke každému budoucímu zaměstnavateli.

Pasivním postojem jedince je tedy zejména přijetí nezaměstnanosti jako svého „údelu“, skutečnosti, s níž se „nedá nic dělat“. Respondenti s tímto postojem, s nimiž autorka práce hovořila v rámci získávání dat pro dotazníkový průzkum, nezávisle na sobě uváděli, že na každý pracovní pohovor či výběrové řízení už vlastně jdou s myšlenkou, že stejně místo, o něž se uchází, nedostanou. Jako nejčastější důvody „oprávněnosti“ tohoto postoje uváděli svůj věk (buď se jim zdál příliš vysoký, nebo příliš nízký), podle jejich mínění nedostatečnou kvalifikaci, jejich vizáž, styl oblékání, nesmělost, nízkou sebedůvěru, malé komunikační schopnosti; převládala také obava z nutnosti pracovat s výpočetní technikou, kde pocítovali své znalosti jako nedostatečné, či časové flexibility, kterou by nová pozice představovala. S každým výběrovým řízením, v němž neuspěli, či s každým odmítnutím potencionálního zaměstnavatele s vysvětlením, že dal přednost jinému uchazeči, pak klesá sebedůvěra dlouhodobě nezaměstnaných i jejich naděje, že naleznou nové zaměstnání. Rovněž velmi stresujícím prvkem pro tyto osoby je stále se snižující finanční rezerva (či dokonce naprostá absence jakýchkoliv úspor), která je činí svým způsobem rovněž

handicapovanými, neboť snižuje jejich „konkurenceschopnost“ na trhu práce – např. jim ekonomická situace nedovoluje se moderně oblékat, obtížně realizovatelná je i návštěva kadeřníka apod.

Klíčová role, která rozhoduje mezi zaujmutím aktivního a pasivního postoje jedince v případě ztráty zaměstnání, rovněž úzce souvisí s pocity spokojenosti s předchozím zaměstnáním. Pokud měl jedinec v minulém zaměstnání pocit, že jeho schopností a dovedností nebylo využito maximálně, a vnímá v této oblasti dokonce ještě rezervy, není zpravidla tolik stresován, že zaměstnání ztratil, a tedy ani v takové míře vystaven negativním dopadům dlouhodobé nezaměstnanosti, jako osoby s opačným míněním o svých pracovních možnostech a výši kvalifikace.⁵³

5.3 Vliv dlouhodobé nezaměstnanosti na jednotlivce

5.3.1 Průběh reakce na ztrátu zaměstnání

Ztráta zaměstnání je pro každého člověka negativní zážitek spojený zejména s dlouhodobým stresem. V tomto ohledu vyvolává ztráta zaměstnání charakteristickou fyziologickou reakci podobnou běžné reakci na stres, neboť i ztráta zaměstnání je situací, které se nejde okamžitě a přirozeně přizpůsobit, a která jistě ke svému zdravému zvládnutí vyžaduje nadměrné psychické či psycho fyzické vypětí. Na rozdíl od fází stresu jsou však fáze reakce na ztrátu zaměstnání poněkud odlišné.

5.3.1.1 Fáze šoku

Fáze šoku je první, bezprostřední reakcí na ztrátu zaměstnání. V běžném případě trvá maximálně několik hodin a její prožívání doprovázejí rychle se měnící emoce podle individuálních charakteristik jedince – první reakcí může být zoufalství, vztek, nekontrolovaný pláč či klení, někdo může reagovat paradoxně naprostým klidem, jiná osoba naopak agresivně, a to i ve smyslu pozdějších či okamžitých útoků na domnělé původce situace. V této fázi může u jedince docházet i k tzv. disociativním prožitkům – pocitům, které osoby přirovnávají k jakémusi „pobytu za skleněnou stěnou“. V tomto rozpoložení lidé registrují pocit, jako by se náhle stali pouhými pozorovateli okolního

⁵³ BUCHTOVÁ, Božena. *Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2002. 236 s. Psyché. ISBN 80-247-9006-8. str. 108-112.

dění a byli izolováni od vnějšího dění i vlastních prožitků. Tento stav jedince může dočasně chránit před prvotním návalem traumatizujících skutečností a trýznivými emocemi.⁵⁴

5.3.1.2 Fáze aktivního hledání nového místa

Ve fázi aktivního hledání nového zaměstnání v pocitech nezaměstnaného často převládá optimismus. Jedinec věří, že v brzké době nalezne nové pracovní uplatnění a vynakládá určité úsilí, aby zaměstnání našel. Pokud se toto hledání nezdaří, jeho aktivní postoj i očekávání se zpravidla mění.⁵⁵

5.3.1.3 Fáze úzkosti

Nastává po delším čase bezúspěšného hledání nového zaměstnání. Nezaměstnaný může začít pociťovat úzkost, deprese, pesimismus či ztrátu duševní rovnováhy.⁵⁶

5.3.1.4 Fáze fatalistická

Tato fáze je přítomna při dlouhodobé nezaměstnanosti a dala by se přirovnat k adaptaci na jiný způsob života jedince po ztrátě zaměstnání. Hlavními příznaky této fáze u nezaměstnaného bývají pocity beznaděje, obav z budoucnosti, apatie, postupného úpadku aktivních životních postojů, nízké sebehodnocení, pocity bezmoci a rezignace.

Průběh všech těchto fází reakcí na dlouhodobou nezaměstnanost se nezastaví často ani vstupem jedince do nového zaměstnání. I pokud dlouhodobě nezaměstnaný jedinec práci nalezne, mohou u něj v delším časovém horizontu nadále přetrvávat pocity nedůvěry ve směr stability nové pracovní pozice, pocity podezíravosti, nejistoty a obav z budoucnosti.⁵⁷

⁵⁴ KOHOUTEK, Tomáš, ČERMÁK, Ivo. *Psychologie katastrofické události*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2009. 362 s. ISBN 978-80-200-1816-8. str. 83-86.

⁵⁵ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha : Portál, 2008. 870 s. ISBN 978-80-7367-414-4. str. 734.

⁵⁶ BUCHTOVÁ, Božena. *Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2002. 236 s. Psyché. ISBN 80-247-9006-8. str. 108-112.

⁵⁷ BUCHTOVÁ, Božena. *Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2002. 236 s. Psyché. ISBN 80-247-9006-8. str. 108-110.

5.3.2 Změny v chování a prožívání

Problematika dlouhodobé nezaměstnanosti je v oblasti chování a prožívání jedince charakteristická zejména vznikem trvalé frustrace mnoha psychických potřeb. Mezi těmito potřebami lze na první místo pomyslného žebříčku postavit především potřebu stimulace. Dlouhodobá nezaměstnanost s sebou přináší zpravidla nedostatek podnětů, a to zejména v důsledku zásadních změn životního programu po předchozím období zaměstnanosti. Dlouhodobě nezaměstnaný přivyká odlišnému vnímání času, způsobenému ztrátou navyklého stereotypu. Předchozí denní režim se rozpadl, proto je v dlouhodobém časovém horizontu stále obtížnější odlišit všední dny od víkendů.⁵⁸

Studie dlouhodobě nezaměstnaných v Mariethalu odhalila skutečnost, že mezi prodlužujícím se obdobím nezaměstnanosti a množstvím volného času, který tito jedinci trávili stále pasivnějším způsobem, panuje téměř jakási přímá úměra. Mareš upozorňuje na tuto skutečnost a uvádí, že spolu s množstvím volného času v důsledku dlouhodobé nezaměstnanosti zřejmě dochází u jedince k úbytku chuti i vůle čas využívat efektivněji. Přesto však i mezi dlouhodobě nezaměstnanými jsou lidé, kteří si stále uchovávají své aktivity, koníčky a sociální kontakt v rámci možností své ztížené finanční situace. Studie ovšem nekompromisně ukazují tuto skupinu jako menšinu ve sledovaném vzorku.⁵⁹

Mezi další velmi závažné příčiny frustrace u dlouhodobě nezaměstnaných jedinců patří také nenaplněná potřeba seberealizace a potřeba aktivity. Nenaplnění těchto potřeb často vede ke snížení sebehodnocení. Dlouhodobě nezaměstnaný jedinec může mít pocit ztráty kontroly nad svým životem, a tento pocit, spolu s častou přítomností deprese, tenze, úzkosti a strachu, může v krajním případě vyústit i v sebevražedné jednání, v němž může spatřovat jediné východisko ze své nepříznivé situace.⁶⁰

Tlak okolí na jedince a jeho prožívání dlouhodobé ztráty zaměstnání může být ovlivněno také prostředím, v němž žije. Matoušek uvádí, že ztíženou situaci v období dlouhodobé nezaměstnanosti mají především lidé žijící v regionech s nízkou nezaměstnaností. Tito jedinci jsou ve svém okolí ojedinělí, sociálně nápadní, a z těchto

⁵⁸ MAREŠ, Petr. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994. 151 s. Studijní texty ; Sv. 6. ISBN 80-901424-9-4. str. 111-113.

⁵⁹ MAREŠ, Petr. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994. 151 s. Studijní texty ; Sv. 6. ISBN 80-901424-9-4. str. 111-113.

⁶⁰ MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. 351 s. ISBN 80-7367-002-X. str. 301-302.

důvodů i pod mnohem větším psychickým tlakem než lidé z regionů s vysokým počtem dlouhodobě nezaměstnaných.⁶¹

5.3.3 Vliv dlouhodobé nezaměstnanosti na psychické i fyzické zdraví

Dlouhé období bez zaměstnání způsobuje v organismu nezaměstnaných různé psychické a somatické reakce. Vágnerová uvádí, že lze tyto obtíže *chápat jako reakci na tuto zátěž či pokus o její zvládnutí. Obecně platí, že čím déle nezaměstnanost trvá, tím větší jsou psychické změny, které jsou jejím důsledkem. Jde o hodnocení, prožívání a reagování na tuto zátěž.*⁶²

Ve své studii vzorku dlouhodobě nezaměstnaných respondentů Buchtová zaznamenala zhoršení zdravotního stavu u více než poloviny dlouhodobě nezaměstnaných. Tito jedinci jako nejčastější subjektivní příznaky zdravotních potíží uváděli potíže neurotického charakteru, často spojené s projevy úzkosti a vnitřního neklidu, podrážděnost, bolesti hlavy, pocity zvýšené únavy či naopak nespavost a žaludeční obtíže. Neurotické příznaky uváděly mnohem častěji ženy než muži.

Dlouhodobé vlivy tzv. bazálního stresu⁶³, i jiných reakcí organismu na nezaměstnanost, mohou být příčinou také vyšší pravděpodobnosti rozvoje některých somatických obtíží, například kardiovaskulárních onemocnění, bronchiálních obtíží, vysokého krevního tlaku či jiných poruch.

Dlouhodobá nezaměstnanost s sebou rovněž nese zvýšené riziko vzniku onemocnění duševních. Buchtová mezi nejčastější možné duševní následky dlouhého období bez zaměstnání zahrnuje např. deprese, poruchy chování, sebevražedné pokusy, sebevraždy, či zvýšenou agresivitu (i ve formě domácího násilí) aj.

Chobotová a kol. v těchto souvislostech upozorňují na skutečnost, že zdravotní stav mnohých dlouhodobě nezaměstnaných se rapidně zhoršuje také v důsledku zvýšené konzumace některých látek. Ve své studii vnímá jako alarmující fakt, že velké procento dlouhodobě nezaměstnaných osob v závislosti na psychických problémech způsobených

⁶¹ MATOUŠEK, Oldřich a kol. Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. 351 s. ISBN 80-7367-002-X. str. 301-302.

⁶² VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2008. 870 s. ISBN 978-80-7367-414-4. str. 735.

⁶³ Pojem *bazální stres* je shodným jmenovatelem pro každodenní stres, nevyřešené denní konflikty, konflikty z minulosti, nutnost určitého chování, spěch, časové limity, nepříjemné pracovní, soukromé i zdravotní potíže. HODKOVÁ, L. Povídání o alternativní medicíně. Lounský PRESS, týdeník Loun a okolí. Rok 2006, ročník 11., číslo 37. 8 s. ISSN 1214-4207. str. 4.

nezaměstnaností začalo více kouřit, užívat léky a zvýšilo svou konzumaci alkoholu nebo jiných zdraví škodlivých látek.⁶⁴

5.3.4 Sociální dopady dlouhodobé nezaměstnanosti na jedince

Dlouhodobá nezaměstnanost s sebou nese také změnu sociální role nezaměstnaného jedince, a s tímto procesem i související proměny jeho sociálního statusu. Sociální důsledky této proměny jsou o to tíživější, že postihují nejen jedince samého, ale i jeho rodinu.

5.3.4.1 Změna sociálního statusu

Pojem sociální status vysvětluje Giddens jako *sociální prestiž, kterou má určitá skupina v očích ostatních členů společnosti. Tato prestiž je spojena s charakteristickým způsobem života, který se od členů této skupiny očekává. Status může mít charakter pozitivního privilegia, ale i negativního.*⁶⁵

Sociální status je složen celkem ze šesti základních ukazatelů, jimiž jsou: objektivní charakteristika profese jedince, prestiž dané profese, podíl na moci, dosažené vzdělání, velikost příjmu a životní způsob. Jakékoliv narušení kteréhokoliv z těchto ukazatelů může způsobit nesoulad, který jedinec pocítuje jako narušení celistvosti osobnosti. Nezaměstnanost sama je pak v tomto kontextu vnímána jako „*vynucená ztráta či progresivní snížení hodnoty těch parametrů sociálního statusu, které jsou bezprostředně vztaženy k socioprofesní struktuře.*“⁶⁶

5.3.4.2 Změna životní úrovně

Dlouhodobá nezaměstnanost znamená pro nezaměstnaného jedince často zejména výrazný pokles životní úrovně. Nutnost žít pouze z podpory v nezaměstnanosti, či dokonce sociální podpory stanovené výši životního minima, znamená značné slevení z předchozích životních standardů, které se s prodlužováním délky nezaměstnanosti

⁶⁴ CHOBOTOVÁ, P., ŠLACHTOVÁ, H., TOMÁŠKOVÁ, H., ŠPLÍCHALOVÁ A.: *Nezaměstnanost a zdraví. Životné podmienky a zdravie*, vědecká konference s mezinárodní účastí, Štrbské Pleso, Slovenská republika, 13. -15. 10. 2003, Sborník textů. str. 4-5.

⁶⁵ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Vyd. 1. Praha : Argo, 1999. 595 s. ISBN 80-7203-124-4, str. 554.

⁶⁶ ŠIMEK, D. *Otevřená práce*. In MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2005. 351 s. ISBN 80-7367-002-X, str. 305.

nadále prohlubuje. Mnozí nezaměstnaní se alespoň zpočátku pokouší udržet si některé viditelné znaky svého života, jako například předchozí konzumní návyky, či investice do svých volnočasových aktivit, tento trend je však zpravidla možné udržet pouze krátkou dobu.

Pokles životní úrovně však nemusí být tolik spjat s dlouhodobou nezaměstnaností u osob žijících v rodině, zejména pokud převážná část členů rodiny má trvalý příjem finančních prostředků, či pokud je ekonomickou situaci rodiny alespoň částečně možno kompenzovat nashromážděným majetkem, nebo distribucí příjmů uvnitř rodiny.⁶⁷

5.3.4.3 Sociální izolace

Právě sociální izolace bývá často pro dlouhodobě nezaměstnané nejvíce bolestným a frustrujícím prožitkem. Zaměstnání pro jedince představuje, kromě zdroje ekonomických příjmů, také obrovský zdroj sociálních kontaktů. Je prostorem pro setkávání s lidmi, prostorem pro výměnu názorů, sdílení prožitků a získávání nových zkušeností.

Dlouhodobě nezaměstnané osoby se často stávají uzavřenějšími a sporý sociální kontakt v nich může později způsobovat jakousi plachost, nervozitu či přehnanou opatrnost při jednání s druhými. Tato skutečnost jim při hledání nového zaměstnání může působit nemalé potíže.

Pocit sociální izolace a její dopad na dlouhodobě nezaměstnaného jedince je však výrazně odlišný nejen v závislosti na bio-psycho-sociálních vlastnostech jedince, ale také v neposlední řadě na charakteru jeho předchozího zaměstnání. V současné době již mnoho zaměstnavatelů umožňuje svým zaměstnancům pracovní výkon přímo z domova, je proto přirozené, že pro takového zaměstnance již není sociální izolace způsobená dlouhodobou nezaměstnaností natolik frustrujícím prožitkem, jako pro jedince zvyklé na práci v širším kolektivu.

5.3.4.4 Vliv dlouhodobé nezaměstnanosti na rodinu nezaměstnaného

Důsledky dlouhodobé nezaměstnanosti jsou o to závažnější, že se nedotýkají jen nezaměstnaného jedince, ale rovněž jeho sociálního okolí, především rodiny. Pro celou

⁶⁷ MATOUŠEK, Oldřich a kol. Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. 351 s. ISBN 80-7367-002-X. str. 301-302.

rodinu znamená nezaměstnanost svého člena obrovskou zátěží, s níž se musí potýkat, a která může působit obrovské neshody v této sociální skupině, v krajním případě může vyústit dokonce v rozpad rodiny.

Kromě finančních těžkostí, či omezení materiálních potřeb členů rodiny, dochází nutně ke změnám osobních vztahů v souvislosti s rolí dlouhodobě nezaměstnaného.

V tradičně orientovaných rodinách patří k jakémusi zažitému vzorci skutečnost, že muž představuje hlavního živitele rodiny. Tento status je dlouhým obdobím bez zaměstnání takového jedince zpravidla zcela zničen, otec tak přichází o svou dominantní úlohu v rodině a na jeho místo často nastupuje žena. Tato skutečnost působí zejména v etnických skupinách, které jsou založeny na patriarchálních vzorcích, obrovský rozkol.

Nezaměstnanost se úzce dotýká také mnohých zaběhlých stereotypů rodiny. Vnitřní pravidla fungování i dělba jednotlivých činností a domácích prací se tímto stavem často radikálně mění.

Pro rodinu dlouhodobě nezaměstnaného může být tíživá také dříve nezvyklá trvalá přítomnost jednoho člena rodiny v domácím prostředí.

Přes všechny tyto možné komplikace však lze obecně konstatovat, že v případě dlouhodobé nezaměstnanosti může právě nejbližší rodina poskytovat nezaměstnanému jedinci tolik potřebné zázemí, pocit opory a stability v jeho nelehké situaci.

Poznatky z předchozích kapitol hovoří o dlouhodobé nezaměstnanosti jako o sociálním jevu, který je po právu prezentován nejen jako problém ekonomický, ale i sociální.

V následující praktické části této práce bude pozornost zaměřena na dlouhodobou nezaměstnanost z aspektu výše dosaženého vzdělání dlouhodobě nezaměstnaných jedinců, jejich věku a četnosti výskytu tohoto jevu v prostředí jejich rodiny, či blízkého sociálního okolí.

II PRAKTICKÁ ČÁST

6 CÍL PRAKTICKÉ ČÁSTI

Cílem praktické části této bakalářské práce bylo pomocí průzkumu identifikovat skupiny jedinců ohrožených dlouhodobou nezaměstnaností a analyzovat vztah mezi dlouhodobou nezaměstnaností a vlastnostmi i předpoklady jedince. Tento vztah byl analyzován s důrazem na věk nezaměstnaného jedince a nejvyšší dosažené vzdělání. V oblasti zájmu průzkumu se nacházelo i sociální okolí dlouhodobě nezaměstnaných osob, zejména rodiny a nejbližšího okolí. Výsledky průzkumu měly pomoci blíže identifikovat rizikové skupiny osob ohrožených dlouhodobou nezaměstnaností a potvrdit či vyvrátit některé z rizikových faktorů sledovaného jevu, jimiž se blíže zabývá teoretická část této bakalářské práce.

Celý průzkum byl proveden v souladu s etickými zásadami, přičemž obzvláště veliký důraz byl kladen na souhlas respondentů s provedením průzkumu prostřednictvím vyplnění tematického dotazníku a zachování anonymity získaných údajů.

Průzkum probíhal mezi dlouhodobě nezaměstnanými osobami, které byly evidovány Úřadem práce v Liberci déle než 12 měsíců. Respondenty se stali absolventi rekvalifikačních kurzů různého zaměření, které pro dlouhodobě nezaměstnané z důvodu zvýšení šance jejich uplatnění na trhu práce připravil Úřad práce v Liberci, a to pod záštitou Evropského sociálního fondu v ČR, Evropské unie, Ministerstva práce a sociálních věcí a v souladu s operačním programem Lidské zdroje a zaměstnanost. Průzkum probíhal v měsících září až prosinec 2010 a zúčastnilo se jej celkem 100 respondentů. Kvůli značné neúplnosti, či chybovosti při vyplňování dotazníků, však posloužilo pro účely průzkumu pro tuto bakalářskou práci pouze 55 dotazníků, které byly vyplněny správně a žádoucím způsobem. Výsledky průzkumu a ověření předpokladů vycházelo tedy z odpovědí celkem 55 dlouhodobě nezaměstnaných osob.

Praktická část této práce je doplněna údaji zpracovanými formou tabulek a grafů, které mají za cíl zpřehlednit informace získané prostřednictvím průzkumu.

7 STANOVENÍ PŘEDPOKLADŮ

V souvislosti se zvoleným cílem bakalářské práce si autorka stanovila tři následující předpoklady, které byly dále ověřovány. Sběr dat pro ověření všech tří předpokladů byl realizován pomocí dotazníkové metody mezi skupinami dlouhodobě nezaměstnaných uchazečů o zaměstnání (nezaměstnaní déle než 12 měsíců), kteří byli zařazeni do rekvalifikačních kurzů různého zaměření v rámci rekvalifikace své původní profese, či zvýšení kvalifikace prostřednictvím kurzů pořádaných Úřadem práce v Liberci.

Předpoklad č. 1

Lze předpokládat, že skupiny respondentů s vyšším dosaženým vzděláním vykazují kratší délku dlouhodobé nezaměstnanosti než skupiny s dosaženým vzděláním nižším.

Pro ověření předpokladu č. 1 bylo nezbytné získat údaje o nejvyšším dosaženém vzdělání respondentů a následně je porovnat s délkou jejich nezaměstnanosti. Hlavním cílem tohoto postupu bylo získat informaci, zda má výše dosaženého vzdělání nějaký vliv na délku nezaměstnanosti respondentů, či zda se délka jejich nezaměstnanosti pohybuje zcela nezávisle na výši stupně dosaženého vzdělání.

Předpoklad č. 2

Lze předpokládat, že věková skupina respondentů ve věku padesát a více let představuje více než 40 % podíl všech respondentů.

Předpoklad byl stanoven v souladu s teoretickou částí této bakalářské práce, v níž je skupina osob nad padesát let zmiňována jako skupina s vyšším rizikem dlouhodobé nezaměstnanosti. Z důvodů ověření této teorie probíhalo v rámci předpokladu č. 2 zjišťování věkové kategorie respondentů. Cílem bylo zjistit, jaké procento dlouhodobě nezaměstnaných mezi respondenty zaujímá právě skupina padesát a víceletých. Počty dlouhodobě nezaměstnaných respondentů byly sečteny podle stanovených věkových skupin. Takto sumarizovaná data představovala materiál pro ověřování předpokladu č. 2.

Předpoklad č. 3

Lze předpokládat, že u 20–30 % respondentů se dlouhodobá nezaměstnanost vyskytuje také v jejich nejbližším sociálním okolí.

Hlavním důvodem vedoucím k ověření tohoto předpokladu byla snaha prověřit sociální okolí dlouhodobě nezaměstnaných s cílem zjistit možné souvislosti mezi dlouhodobou nezaměstnaností respondenta a stejným ukazatelem v jeho okolí, který jej mohl ovlivnit svými vzorci chování, přístupem k životu či jinými aspekty. V rámci ověření tohoto předpokladu byla sledována také vazba na skutečnost, jak hluboce respondenty ztráta zaměstnání zasáhla.

8 PRŮZKUMNÝ SOUBOR

8.1 Základní soubor průzkumu

Základním objektem průzkumu pro potřeby této bakalářské práce byli dlouhodobě nezaměstnaní respondenti (muži a ženy), jenž byli v době průzkumu (září-prosinec 2010) evidováni Úřadem práce v Liberci. Kritérium pro výběr průzkumného souboru činila právě délka nezaměstnanosti respondentů, která byla více než 12 měsíců.

Průzkum byl proveden prostřednictvím dotazníků⁶⁸ v rámci rekvalifikačních kurzů, které pořádal pro dlouhodobě nezaměstnané osoby Úřad práce v Liberci, ve spolupráci s jinými komerčními subjekty (v případě průzkumu pro tuto práci se jednalo o kurzy pořádané firmou S-COMP CENTRE, s.r.o.).

Respondentům bylo předloženo k vyplnění celkem 100 dotazníků. Stejný počet dotazníků (tedy všech 100 dotazníků), byl obdržen i zpět, přičemž správně vyplněných a navracených dotazníků bylo pouze padesát pět.

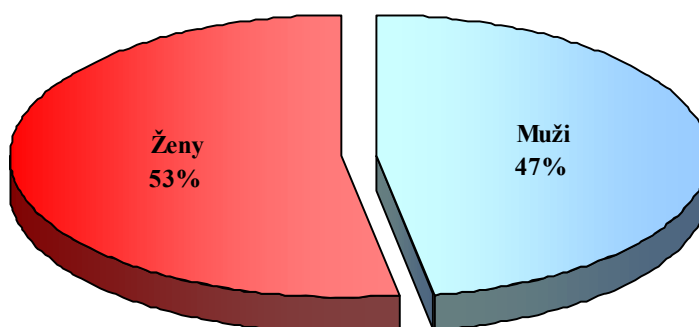
8.2 Průzkumný vzorek

Průzkumný vzorek respondentů byl vybrán v rámci šesti rekvalifikačních kurzů pro dlouhodobě nezaměstnané, které probíhaly v měsících září-prosinec 2010.

⁶⁸ Plné znění dotazníku předkládaného respondentům viz Příloha č. 1

Použitím dotazníkové metody se prostřednictvím správně vyplněných dotazníků podařilo získat odpovědi celkem padesáti pěti respondentů, z čehož 29 respondentů tvořily ženy, 26 muži. Tento počet respondentů tedy sloužil jako průzkumný vzorek pro praktickou část bakalářské práce.

Graf. 2 Rozdělení respondentů podle pohlaví (v %)

Poslední zaměstnání respondentů (tj. zaměstnání, které bezprostředně předcházelo jejich nezaměstnanosti) nejčastěji spadalo do odvětví služeb (40%). V průmyslu (včetně stavebnictví) bylo zaměstnáno 29% dotazovaných, 9% podíl činili respondenti s posledním zaměstnáním v odvětvích zemědělství a zdravotnictví, 7% bylo zaměstnáno ve vzdělávání a 2% v odvětvích dopravy, státní správy a potravinového průmyslu.

9 POUŽITÉ METODY

9.1 Metody sloužící ke sběru dat

Za účelem průzkumu pro tuto bakalářskou práci byla využita metoda dotazování prostřednictvím dotazníků, které obsahovaly otázky převážně uzavřené. Otevřené otázky se týkaly prakticky pouze délky nezaměstnanosti (kterou respondenti udávali v měsících) a případné specifikace pocitů, které dlouhodobě nezaměstnaní cítili v souvislosti se ztrátou posledního zaměstnání.

Metoda dotazníků byla zvolena zejména z důvodu možnosti oslovení širokého počtu respondentů a širšího údatí, která jejich prostřednictvím lze získat v poměrně krátkém časovém rozsahu. Rovněž důvodem hovořícím pro tuto metodu byla i možnost sběru srovnatelných údajů, což by například při využití metody sběru dat formou

rozhovoru bylo mnohem méně pravděpodobné, jelikož by osoby nemusely by být ochotny zodpovědět všechny otázky, ať již z důvodu časové náročnosti, či osobní povahy otázek.

K negativní stránce zvolené dotazníkové metody však patřila obrovská chybovost vzniklá vyplňováním dotazníků (ve správné a požadované podobě jich bylo pouze 55 %, což bylo pro autorku této práce skutečně překvapením) a také omezení osobního kontaktu s respondenty. Při použití jiných metod (např. metody rozhovoru) by zřejmě bylo možné získat i mnohem podrobnější paletu pocitů, které dlouhodobě nezaměstnaní vnímali při ztrátě posledního zaměstnání.

Vysoká chybovost vyplněných dotazníků byla způsobena převážně uvedením nepřesného údaje v délce nezaměstnanosti. Přestože byli respondenti před vyplněním dotazníků důrazně požádáni o uvedení délky své nezaměstnanosti v měsících, mnozí tak neučinili a uvedli ji v nepřesných ročních údajích (např. *necelé 3 roky* apod.). Tyto dotazníky byly proto z důvodu jednotnosti vzorku vyříděny, přestože údaje v jiných částech dotazníku byly již uvedeny správně, a bylo by je možné použít pro ověřování předpokladu 2 a 3.

Jak již však bylo řečeno, metoda dotazování byla vybrána zejména pro její reliabilitu a široký počet respondentů v hledané skupině nezaměstnaných (dlouhodobě nezaměstnaní), které bylo možno oslovit najednou, a ve formě pro respondenty akceptovatelné.

9. 2 Metody sloužící ke zpracování údajů

Zpracování získaných údajů proběhlo nejprve manuálně – ze získaných dotazníků byly vyříděny dotazníky chybně vyplněné, či dotazníky s neúplnými údaji.

Poté byly jednotlivé dotazníky nahrány do interaktivní databáze, která byla pro účely této bakalářské práce vytvořena v programu Microsoft Access. Tato databáze byla utvořena tak, aby umožňovala rychlé a přehledné porovnání dat v požadovaných sestavách formou kontingenčních tabulek, které bylo možné navolit dle potřeby. Takto utvořená databáze rovněž podporovala i výstupy v podobě grafů. Výsledky byly prostřednictvím databáze Microsoft Access v závislosti na jejich charakteru částečně zaneseny do grafů, částečně zpracovány do tabulkových přehledů pomocí programu Microsoft Excel.

Všechny grafy i tabulkové výstupy jsou doplněny komentářem. V grafickém i tabulkovém zobrazení jednotlivých výstupů jsou zvýrazněny sledované aspekty a vyjádření souladu (či nesouladu) se stanovenými předpoklady této práce.

10 SEZNÁMENÍ S PRŮBĚHEM PRŮZKUMU

Dlouhodobě nezaměstnaní jedinci v období své nezaměstnanosti prožívají nesmírně obtížnou fázi svého života, a s nimi i jejich rodiny a okolí. Velmi důležitou součástí průběhu průzkumu byl proto i mimořádně empatický přístup k těmto jedincům, kteří jsou pod obrovským tlakem vytvářeným nejen mimořádně těžkou osobní situací a výší nároků, které jsou na ně v tomto období kladeny, ale i souvisejícími událostmi, kterým musí v této – pro ně velmi emočně vypjaté době – čelit.

Průzkum dlouhodobě nezaměstnaných jedinců si vynutil také specifický způsob sběru dat, a s ním související i obsah vyhodnocovaných údajů.

Prvním krokem bylo formulování samotného cíle průzkumu. Tímto cílem bylo identifikovat skupiny jedinců ohrožených dlouhodobou nezaměstnaností a analyzovat vztah mezi dlouhodobou nezaměstnaností a vlastnostmi i předpoklady jedince.

Dále následovalo stanovení následujících průzkumných otázek:

Je nějaký vztah mezi výší dosaženého vzdělání dlouhodobě nezaměstnaných respondentů a délkou jejich nezaměstnanosti? Jaké procentní zastoupení v průzkumném vzorku bude zaujímat skupina respondentů nad 50 let, kterou teoretická část této bakalářské práce označuje v souvislosti se sledovaným jevem jako rizikovou? V jaké míře se vyskytuje dlouhodobá nezaměstnanost v rodinách a sociálním okolí respondentů?

V závislosti na průzkumných otázkách pak byly stanoveny předpoklady, které jsou podrobně rozebrány v následující kapitole.

Pro ověření předpokladů byla použita metoda dotazování prostřednictvím dotazníků, které obsahovaly otázky převážně uzavřené, jak blíže uvádí předchozí kapitola. Metoda dotazníků byla zvolena zejména z důvodu možnosti oslovení širokého počtu respondentů a širě údajů, která jejich prostřednictvím lze získat.

Po určení metody sběru dat bylo dalším krokem sestavení dotazníku pro dlouhodobě nezaměstnané respondenty (viz příloha 1). Tento dotazník obsahoval

otázky převážně uzavřené či polouzavřené, které se vztahovaly k věku respondenta, jeho nejvyššímu dosaženému vzdělání, odvětví posledního zaměstnání, důvodu ukončení posledního zaměstnání, výskytu nezaměstnanosti v jeho sociálním okolí a k jeho vlastním pocitům ze ztráty zaměstnání. Otevřenou otázku pak představoval dotaz na délku nezaměstnanosti, která vždy představovala období delší než 12 měsíců a individuálně se lišila.

Dalším krokem bylo rozdělení dat respondentů dle sledovaných údajů.

Třetím krokem byla sumarizace dat a jejich vyhodnocení. Analýza získaných informací a údajů z odpovědí respondentů byla provedena z aspektů, kterými se zabývají předpoklady této práce, tedy z aspektu nejvyššího dosaženého vzdělání ve vzorku respondentů, jejich věku a výskytu dlouhodobě nezaměstnaných jedinců v rodině, či v nejbližším sociálním okolí dotazovaných.

V rámci této části bakalářské práce byly přiblíženy i některé konkrétní situace ze života respondentů pro dokreslení problematiky. Jedná se o stručné životní příběhy vybraných dlouhodobě nezaměstnaných osob, získané nejčastěji v rámci sběru údajů, či při rozhovorech v učebně, v níž probíhaly rekvalifikační kurzy. Životní příběhy dlouhodobě nezaměstnaných osob byly často nejen silně emotivní, ale díky prožité zkušenosti těchto osob i v některých pohledech velmi inspirativní – zejména z hlediska přístupu a přítomnosti silného vnitřního odhodlání některých nezaměstnaných nevzdat se a bojovat s obtížnou situací ze všech sil. Některé z takto získaných příběhů jsou proto pro dokreslení tematiky uvedeny v rámci rozboru jednotlivých předpokladů.

11 VÝSLEDKY PRŮZKUMU

Prostřednictvím analýzy výsledků průzkumu došlo k potvrzení platnosti dvou ze tří stanovených předpokladů; jeden předpoklad (předpoklad č. 1) byl zjištěnými skutečnostmi naopak vyvrácen.

Předpoklad č. 1 měl za úkol prověřit vztah mezi dlouhodobou nezaměstnaností v závislosti na výši nejvyššího dosaženého vzdělání respondentů. Předpokládáno bylo, že se délka nezaměstnanosti bude snižovat s výší dosaženého vzdělání respondentů. Jak již bylo uvedeno, tento předpoklad se nepotvrdil. Délka nezaměstnanosti nejevila klesající tendenci v závislosti na vyšším stupni dosaženého vzdělání respondentů. Mezi dlouhodobě nezaměstnanými jedinci sice vykazovala nejdelší průměrnou délku

nezaměstnanosti skupina osob se základním vzděláním a praktickou školou, na druhém místě pomyslného žebříčku tohoto ukazatele se však ocitli respondenti s gymnazijním vzděláním, a na místě třetím dokonce osoby vzdělání vysokoškolského.

Předpoklad č. 2 vycházel z toho, že více jak 40 % dlouhodobě nezaměstnaných respondentů bude představovat věková skupina osob 50 a víceletých. Tento předpoklad byl skutečně potvrzen. Ve sledované věkové skupině se nacházelo celkem 43, 6 % respondentů, kteří tak představovali nejpočetněji zastoupenou věkovou skupinu v průzkumném vzorku. Na druhém místě pomyslného žebříčku se pak s procentním zastoupením 36,4 % umístila věková skupina respondentů ve věku 30-49 let, zbylých 20 % představovaly osoby ve věku do 29 let.

Předpoklad č. 3, který vycházel z toho, že se u 20-30% respondentů bude v jejich přímém okolí (rodina, osobní přátelé) nacházet alespoň jedna dlouhodobě nezaměstnaná osoba, se nepotvrdil. Výsledek získaný analýzou dat předpokládané rozmezí o 8 % převýšil. Původní procentní odhad respondentů, u nichž se sledovaný jev bude vyskytovat, byl v rámci rodiny překročen dokonce o 24 %. Výskyt jedné dlouhodobě nezaměstnané osoby v rodině respondentů (samozřejmě kromě jich samých) potvrdilo celkem 38 % dotázaných; 16 % respondentů pak uvedlo výskyt více než jednoho dlouhodobě nezaměstnaného rodinného příslušníka.

Osobní znalost dlouhodobě nezaměstnaného jedince ve svém sociálním okolí (mimo rodinu) pak potvrdilo celkem 85% dotázaných.

Bližším rozborem a vyhodnocením jednotlivých předpokladů se zabývá následující kapitola.

12 OVĚŘENÍ PLATNOSTI PŘEDPOKLADŮ

Výsledky průzkumu jsou rozčleněny do třech kapitol, z nichž každá se vztahuje k jednomu předpokladu. Všechny kapitoly obsahují krátké shrnutí zjištěných skutečností a jejich stručnou analýzu v rámci potvrzení či vyvrácení každého předpokladu. Kapitoly jsou uzavřeny konstatováním zjištěného výsledku a krátkým komentářem.

První předpoklad se zabývá výší vzdělání respondentů a porovnáním tohoto ukazatele s délkou nezaměstnanosti u jednotlivých osob. Autorka této práce založila

svůj předpoklad na tom, že se stoupající výši dosaženého vzdělání lze u respondentů předpokládat také kratší délku nezaměstnanosti. Druhý předpoklad počítá s tím, že věková skupina respondentů nad padesát let bude představovat více než 40 % podíl všech respondentů. Úkolem kapitoly, která se zabývá předpokladem č. 2, bude právě ověření, či vyvrácení tohoto předpokladu. Třetí předpoklad si klade za cíl ověřit, zda se skutečně u 20-30 % všech respondentů dlouhodobá nezaměstnanost vyskytuje také v prostředí jejich rodiny, či v širším sociálním okolí. Tyto ukazatele budou zkoumány a analyzovány z důvodu přehlednosti každý zvlášť a budou prostřednictvím komentáře vzájemně porovnány.

12. 1 Ověření předpokladu č. 1

Non schoale sed vitae discimus (Neučíme se pro školu, ale pro život).⁶⁹

Seneca Lucius Annaeus

PŘEDPOKLAD Č. 1

Lze předpokládat, že skupiny respondentů s vyšším dosaženým vzděláním vykazují kratší délku dlouhodobé nezaměstnanosti než skupiny s dosaženým vzděláním nižším.

Předpoklad č. 1 se nepotvrdil.

Podle kritéria nejvyššího dosaženého vzdělání byli jednotliví respondenti rozčleněni do několika skupin.

Posuzovací škála v oblasti výše dosaženého vzdělání byla v dotazníku následující:

- základní vzdělání;
- základní vzdělání + praktická škola;
- střední odborné vzdělání (vyučen);
- úplné střední odborné vzdělání (vyučení s maturitou);
- úplné střední vzdělání (gymnázium);

⁶⁹ CITUJ.CZ. *Citáty o Práci, Odpočinku, Lenosti, Nudě*. [online] c2010, poslední revize 14. 10. 2010 [cit.2010-2-10]. Dostupné z: <<http://cituj.cz/Citaty/kat-159.aspx?pg=1>>

- úplné střední odborné vzdělání s maturitou (bez vyučení);
- Vyšší odborné vzdělání;
- Bakalářské vzdělání;
- Magisterské/inženýrské vzdělání;
- Doktorské vzdělání.

Po rozčlenění respondentů do těchto skupin mělo v každé skupině dojít ke zjištění průměrné délky nezaměstnanosti. Skupiny respondentů byly podle získaných průměrných hodnot seřazeny dle nejvyššího dosaženého vzdělání.

Po provedeném průzkumu byli respondenti rozděleni nakonec pouze do sedmi kategorií podle ukazatele jejich nejvyššího dosaženého vzdělání. V dotazníku sice bylo z důvodu větší přesnosti a komplexnějšího přehledu počítáno původně s rozčleněním do kategorií deseti, všechny tyto kategorie však v získaných dotaznících zastoupeny nebyly. Žádný z respondentů nedisponoval pouze základním vzděláním a žádný nebyl ani vzdělání doktorského. V závislosti na četnosti získaných údajů byly sloučeny také kategorie vzdělání bakalářského, magisterského a jiného. Z těchto důvodů probíhalo následné zpracování údajů pouze v rámci následujících sedmi vzdělanostních kategorií:

- Základní vzdělání + praktická škola;
- Střední odborné vzdělání (vyučen);
- Úplné střední odborné vzdělání (vyučení s maturitou);
- Úplné střední odborné vzdělání s maturitou (bez vyučení);
- Úplné střední vzdělání (gymnázium);
- Vyšší odborné vzdělání;
- Vysokoškolské vzdělání.⁷⁰

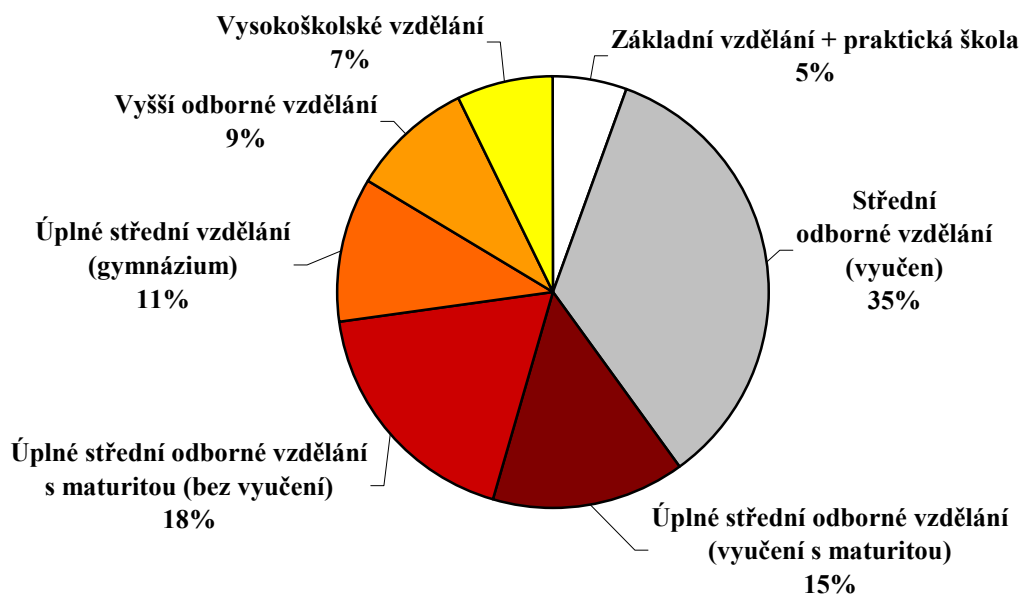
⁷⁰ Vysokoškolské vzdělání dosažené absolvováním bakalářských studijních programů vysokých škol a vysokoškolské vzdělání dosažené absolvováním magisterských (tj. i inženýrských a lékařských) studijních programů vysokých škol.

Počet respondentů v jednotlivých vzdělanostních kategoriích je názorně zobrazen pomocí tabulky 3 a grafu 3:

Tab. 3 Počet respondentů v kategoriích podle nejvyššího dosaženého vzdělání

Nejvyšší dosažené vzdělání	Počet respondentů
Základní vzdělání + praktická škola	3
Střední odborné vzdělání (vyučen)	19
Úplné střední odborné vzdělání (vyučení s maturitou)	8
Úplné střední odborné vzdělání s maturitou (bez vyučení)	10
Úplné střední vzdělání (gymnázium)	6
Vyšší odborné vzdělání	5
Vysokoškolské vzdělání	4
Celkový součet	55

Graf 3. Rozdělení respondentů podle nejvyššího dosaženého vzdělání (v %)

U každé z těchto sedmi kategorií byla následně zjištěna průměrná délka nezaměstnanosti respondentů v měsících.

Výsledek průzkumu vyvrátil předpoklad č. 1 této bakalářské práce. Délka nezaměstnanosti nejevila klesající tendenci v závislosti na vyšším stupni dosaženého vzdělání respondentů. Mezi dlouhodobě nezaměstnanými jedinci sice vykazovala nejdelší průměrnou délku nezaměstnanosti skupina osob se základním vzděláním a praktickou školou, skupinu disponující druhým nejdelším údajem v rámci sledovaného ukazatele však představovali respondenti s gymnazijním vzděláním a třetí nejdelší délku nezaměstnanosti vykazovala dokonce skupina osob vzdělání vysokoškolského.

Graf 4 Respondenti podle průměrné délky nezaměstnanosti v měsících a nejvyššího dosaženého vzdělání

U skupiny osob se základním vzděláním a praktickou školou je možné vysvětlovat nejvyšší průměrnou délku nezaměstnanosti zejména skutečností, že absolventy těchto škol jsou často osoby se speciálními vzdělávacími potřebami. Tyto osoby (jak je přibliženo v teoretické části této práce) mohou patřit mezi jedince se zvýšeným rizikem dlouhodobé nezaměstnanosti z důvodu obecně nízkého počtu pracovních míst pro jednotlivce se zdravotním postižením, či duševním znevýhodněním.

U osob s gymnazijním vzděláním může zvýšená průměrná délka dlouhodobé nezaměstnanosti být příčinou skutečnosti, že gymnazijní vzdělání je vzděláním spíše všeobecným (existují samozřejmě výjimky – např. gymnázia zaměřená na studium cizích jazyků a jiná). Jelikož je však gymnazijní vzdělání vnímáno nejvíce jako určitý mezistupeň mezi vzděláním základním a vysokoškolským, není často zaměřeno na žádný speciální obor a dodáním specializace je pro absolventy gymnázií právě až dosažení vzdělání vysokoškolského. Zřejmě i tato skutečnost může osobám

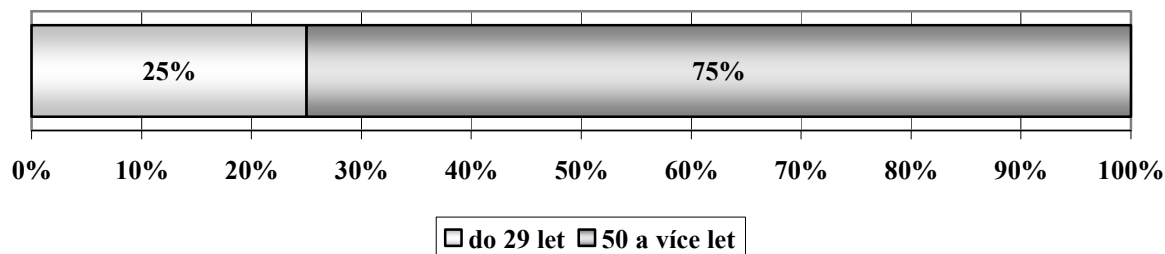
gymnazijního vzdělání komplikovat uplatnění na trhu práce, který často lační po uchazečích určitého konkrétního zaměření, oboru znalostí, či profese.

Výpověď ženy, 28 let, gymnazijní vzdělání, 1,5 roku nezaměstnaná.

Všude narážím na totéž – že mi chybí specializace. Dokonce i na prodavačku mne nevezmou, jelikož nemám vzdělání v oboru. Když jsem vystudovala gymnázium, mělo vzdělání s maturitou ještě nějaký status, nyní ji má každý, kdo vyjde střední odborné učiliště s maturitou. Osobně pochybuji, že by úroveň znalostí těchto maturantů byla srovnatelná s úrovní znalostí gymnazistů. To se nemělo stát. Myslím, že to degraduje vnímání maturitní zkoušky.

Příčinou vysoké průměrné výše dlouhodobé nezaměstnanosti u osob vysokoškolsky vzdělaných mohl být v případě tohoto průzkumu i současný výskyt dalšího rizikového faktoru sledovaného jevu, kterou je věková hladina padesát let a vyšší. Podíl vysokoškolsky vzdělaných respondentů právě v této rizikové věkové skupině činil ve vzorku průzkumu celkem 75 %.

Graf 5 Podíl vysokoškolsky vzdělaných respondentů podle věkových kategorií

Lze tedy předpokládat, že i výše věku vysokoškolsky vzdělaných respondentů mohla být jednou z příčin zjištěného výsledku. Dalším faktorem mohla být i specifická zaměřenost studijních oborů těchto respondentů. Pokud jsou specializovaná pracovní místa v daném oboru v lokalitě právě naplněna, může i vysoce odborné pracovní zaměření vysokoškolsky vzdělaných osob představovat překážku při hledání nového pracovního uplatnění.

Výpověď ženy, 56 let, vysokoškolské vzdělání, téměř 3 roky nezaměstnaná.

Po druhém roce bez zaměstnání jsem byla již připravená vzít práci i mimo obor, vzít téměř cokoliv, byla jsem v ekonomické tísní. Mé vzdělání však představovalo spíše

problém, alespoň tak to vnímám. Častou odpovědí při ucházení o novou pracovní pozici i mnohem nižší, než by odpovídala mé kvalifikaci a odbornému vzdělání (recepční, prodavačka, vrátná; pozn. autorka) totiž bylo že by mne nemohli zaplatit, neboť jistě očekávám adekvátní plat ke svému vzdělání, či že mám příliš velkou kvalifikaci na nabízenou pracovní pozici. Já ale očekávala, že budu mít nižší plat a dalo se přece počítat i s tím, že v práci neuplatním všechny své znalosti, přesto jsem místo nezískala.

12. 2 Ověření předpokladu č. 2

PŘEDPOKLAD Č. 2

Lze předpokládat, že věková skupina respondentů ve věku padesát a více let představuje více než 40 % podíl všech respondentů.

Předpoklad č. 2 se potvrdil.

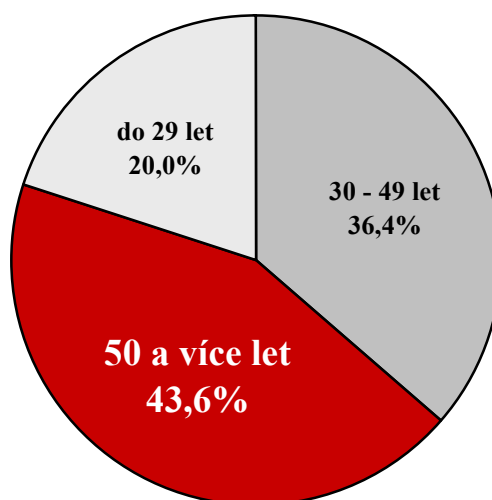
Pro ověření tohoto předpokladu byli respondenti rozčleněni do věkových skupin podle členící škály, která odpovídala rozdělení respondentů podle věku v průzkumném dotazníku.

Jednalo se tedy o rozdělení do těchto věkových skupin:

- respondenti do 29 let;
- respondenti od 30 do 49 let;
- respondenti 50 a více letí.

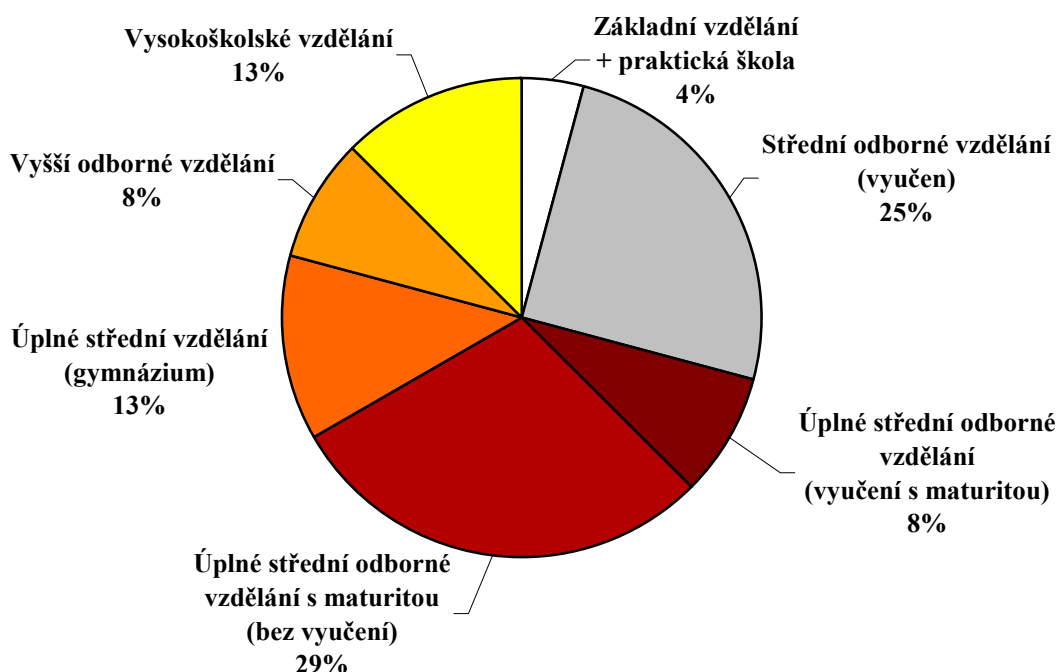
Respondenti v jednotlivých věkových skupinách byli sečtení a takto sumarizovaná data představovala materiál pro ověřování předpokladu č. 2.

Graf 6 Podíl dlouhodobě nezaměstnaných respondentů podle věkových skupin

Výsledek dotazníkového průzkumu **předpoklad č. 2 skutečně potvrdil**. Mezi dlouhodobě nezaměstnanými představoval podíl respondentů padesát a víceletých téměř 44 % (43,6 %). Za touto skupinou respondentů následovali jedinci ve věku od třiceti do čtyřiceti devíti let, kterých bylo v průzkumném vzorku celkem 36,4%, nejmenší díl pak představovala skupina osob nepřesahujících věk dvaceti devíti let.

Graf 7 Respondenti ve věku 50 a více let podle nejvyššího dosaženého vzdělání

Skutečnost, že věkovou skupinou, která měla mezi dlouhodobě nezaměstnanými respondenty největší zastoupení, se v tomto průzkumu stala skupina osob starších padesáti let jen dokazuje, že právě tato skupina patří ve sledovaných souvislostech mezi ty nejohroženější. Pokud jsou osoby starší padesáti let uvolněny z pracovního procesu, může být pro ně velmi obtížné se na trh práce vrátit. Častou překážkou jejich návratu mohou být i předsudky zaměstnavatelů, týkající se osob nad padesát let věku. Například doslova varující jsou v těchto souvislostech výsledky výzkumu projektu Rozvojové partnerství Třetí kariéra, který v tomto směru zmapoval současnou situaci v českých firmách a přinesl názory a postoje ekonomicky aktivního obyvatelstva ČR k problémům spojeným s udržení skupiny zaměstnanců starších 50 let na trhu práce.⁷¹ Varujícím prvkem tohoto výzkumu byl zjištěný fakt, že naprostá většina nejen zaměstnavatelů, ale i zaměstnanců předpokládá, že se osoby po 50 letech věku hůře učí novým věcem, hůře se adaptují na změny a pracují nižším tempem než lidé mladší. Z výsledků stejného výzkumu dokonce vyplynulo, že 15 % (z 1 011 respondentů) zažilo diskriminaci na základě věku přímo osobně.⁷²

12. 3 Ověření předpokladu č. 3

PŘEDPOKLAD Č. 3

Lze předpokládat, že u 20–30 % respondentů se dlouhodobá nezaměstnanost vyskytuje také v jejich nejbližším sociálním okolí.

Předpoklad č. 3 se nepotvrdil.

Při průzkumu tohoto předpokladu byl zjišťován výskyt dlouhodobě nezaměstnaných osob v přímé blízkosti respondentů, konkrétně výskyt osob s délkou nezaměstnanosti delší než rok v rodině respondenta a v jeho okolí. V rodině respondenta bylo zmapováno také, zda se v ní nachází nezaměstnaných členů (mimo respondenta samého) více, či zda se jedná pouze o jednu osobu. Známost dlouhodobě nezaměstnané osoby z okolí byla podmiňována respondentovou osobní známostí s tímto jedincem. V rámci ověřování předpokladu č. 3 byla zkoumána i možná souvislost délky nezaměstnanosti s počtem dlouhodobě nezaměstnaných osob v blízkosti jedince

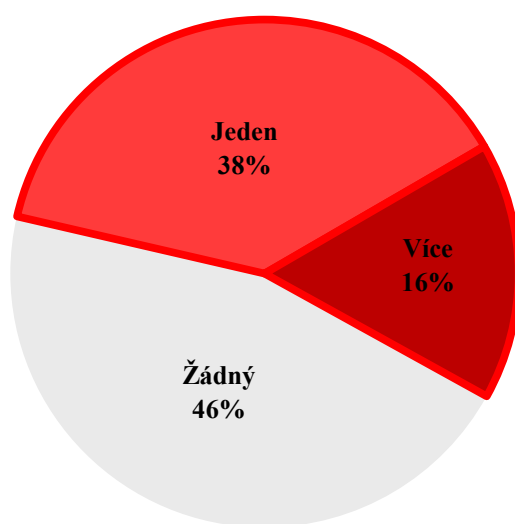
⁷¹ STEM. *Třetí kariéra*. [online] c2011, poslední revize 14. 12. 2010 [cit.2011-1-10]. Dostupné z: <<http://www.stem.cz/staticpages/treti-kariera>>

⁷² ROVNÉ PŘÍLEŽITOSTI. *Informační balíček – Nezaměstnanost osob nad 50 let* <<http://www.rovneprilezitosti.cz/admin/upload/0a348316d1/c0ba9aae23.pdf>>

(v hladině rodinné i přátelské). Analýze byla podrobena také emoční stránka respondentů – konkrétně jejich pocity při ztrátě posledního zaměstnání.

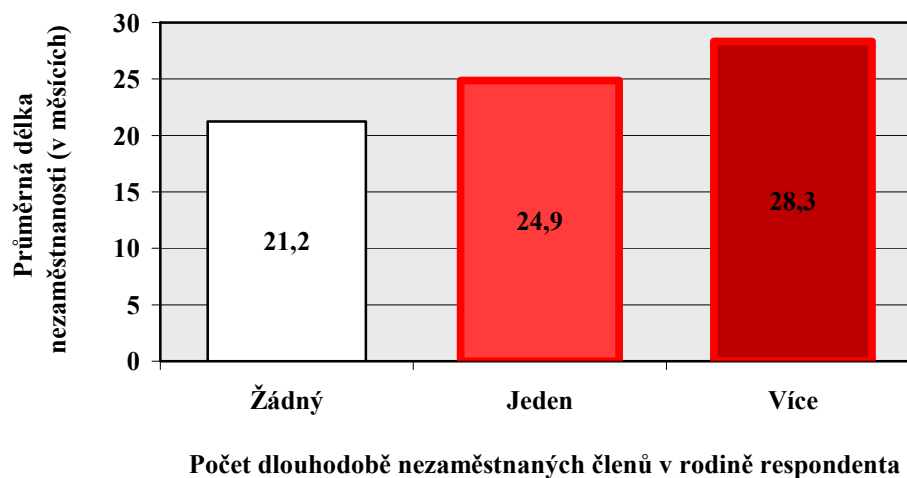
Analýzou získaných dat došlo k ověření předpokladu, podle něhož se v přímém okolí 20-30% respondentů měla nacházet dlouhodobě nezaměstnaná osoba. Tento předpoklad se nepotvrdil, neboť reálný výsledek předčil očekávanou horní hranici. V rámci rodiny byl sledovaný ukazatel překročen dokonce o 24 %. Výskyt jedné dlouhodobě nezaměstnané osoby (samozřejmě kromě jich samých) ve své rodině potvrdilo 38% dotázaných; 16% respondentů pak uvedlo dokonce výskyt více než jednoho dlouhodobě nezaměstnaného rodinného příslušníka.

Graf 8 Počet nezaměstnaných členů v rodině respondentů

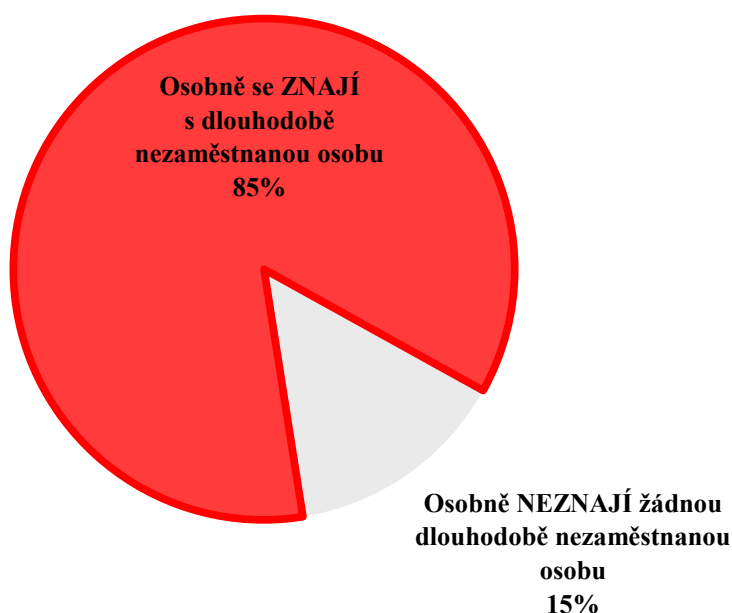
Na možnou existenci souvislostí mezi určitými sociálními „vzory“ v rodině dotazovaných respondentů a délkou nezaměstnanosti jich samých upozornila analýza délky nezaměstnanosti respondentů podle počtu nezaměstnaných členů v rodině. Údaje získané průzkumem jasně poukazují na přímou úměru mezi vyšší délkou nezaměstnanosti a počtem nezaměstnaných rodinných příslušníků. Nejkratší průměrnou délkou nezaměstnanosti vykazovaly osoby, které při dotazování uvedly, že žádný jiný z rodinných příslušníků není v současné době dlouhodobě nezaměstnaný déle než 12 měsíců. Naopak nejdelší průměrná délka nezaměstnanosti byla zaznamenána u osob, u nichž byl sledovaný jev současně přítomen u více členů rodiny. Zjištěné výsledky jsou přehledně zobrazeny následujícím grafem 9.

Graf 9 Průměrná délka nezaměstnanosti respondentů podle počtu nezaměstnaných členů v jejich rodině

Osobní znalost dlouhodobě nezaměstnaného jedince ve svém sociálním okolí pak potvrdilo celkem 85% dotázaných.

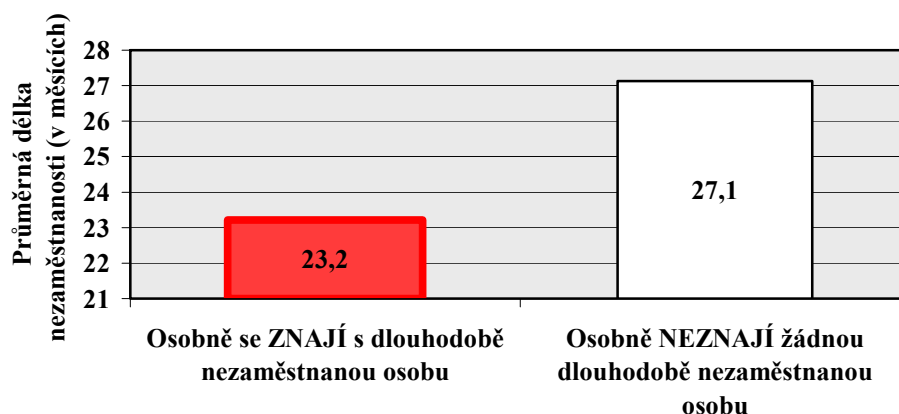
Graf 10 Podíl respondentů podle výskytu dlouhodobě nezaměstnaných osob v jejich přímém sociálním okolí mimo rodinu

Při průzkumu vztahu mezi délkou dlouhodobé nezaměstnanosti a výskytem sledovaného jevu současně v sociálním okolí mimo rodinu respondenta však nebyly

zjištěny žádné souvislosti. V tomto případě delší dobu nezaměstnanosti naopak vykazovaly osoby, v jejichž blízkém sociálním okolí se nevyskytovala žádná dlouhodobě nezaměstnaná osoba.

Graf 11 Průměrná délka nezaměstnanosti respondentů podle výskytu dlouhodobě nezaměstnaných osob v jejich přímém sociálním okolí mimo rodinu

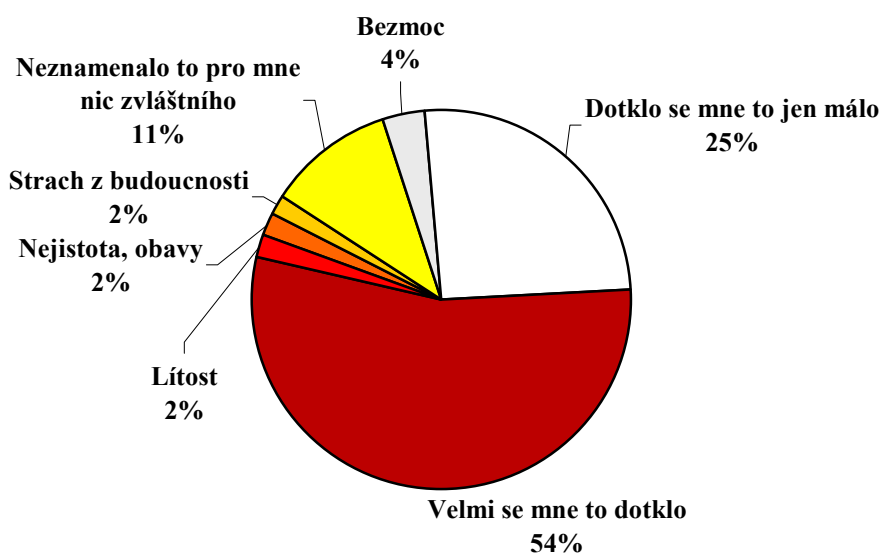
Z uvedených výsledků průzkumu je možné vyvozovat určité souvislosti jistých patologických rodinných vzorů chování jedince, které mohou v nějakém směru spolupůsobit jako rizikový faktor při hledání nového zaměstnání, či bránit úspěšnému udržení jedince v pracovním procesu. Může se jednat o určité prvky chování, temperamentu či charakteru, návyky, přístup k zaměstnání, nebo postoj k pracovnímu procesu jako takovému. Tyto skutečnosti je již obtížné přesněji odvozovat z průzkumu tohoto rozsahu. Přesto i získané výsledky naznačují, že jisté souvislosti s určitými rodinnými dispozicemi jedince a jeho dlouhodobou nezaměstnaností přítomny být skutečně mohou.

Zajímavé výsledky přinesl i průzkum pocitů dlouhodobě nezaměstnaných respondentů při ztrátě posledního zaměstnání. Ztráta posledního zaměstnání se velmi dotkla více jak poloviny všech dotazovaných (54%). Druhé nejvyšší procentní zastoupení měli respondenti, kterých se naopak ztráta dotkla jen málo – jejich počet činil 25% (Dle neformálních rozhovorů s respondenty, které vedla autorka této práce v učebně, tyto osoby při odchodu z posledního zaměstnání nejčastěji počítaly s tím, že jim nebude činit potíže najít si ve svém oboru v brzké době zaměstnání nové. Někteří tito respondenti zase uváděli, že propuštění bylo téměř vítané, protože se v zaměstnání necítili spokojeni a stejně zvažovali změnu – zaměstnavatel je prý jen svým jednáním

„předběhl“). Mezi jinými pocity pak dominoval pocit bezmoci (4%), dále pak respondenti uváděli strach z budoucnosti, nejistotu a obavy, a také pocit lítosti.

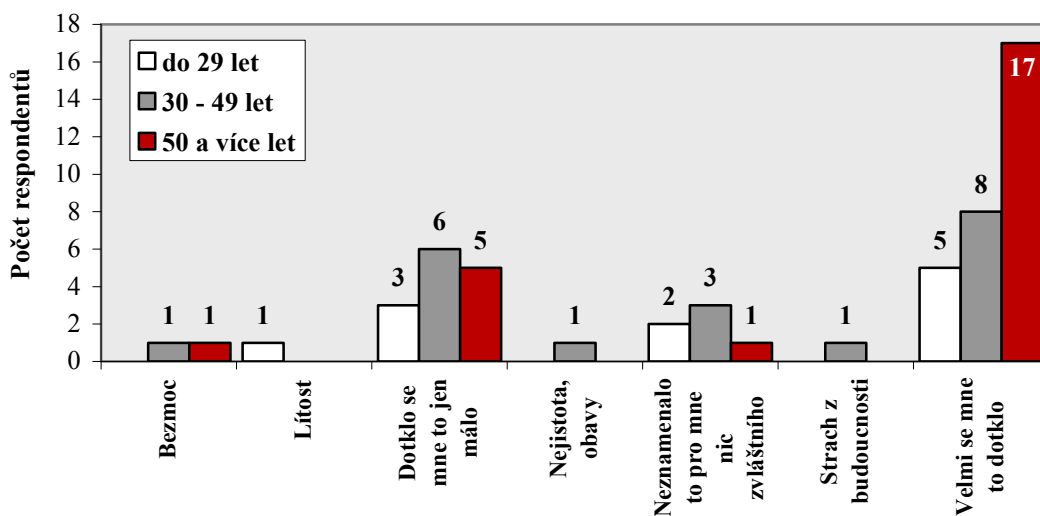
Kompletní škála pocitů dlouhodobě nezaměstnaných při ztrátě jejich posledního zaměstnání, která byla průzkumem získána, je zobrazena následujícím grafem 12:

Graf 12 Pocity respondentů při ztrátě posledního zaměstnání

Strach ze ztráty životní úrovně, ze zažitých jistot, strach z budoucnosti, lítost s vysloveným verdiktem propuštění, bezmoc v situaci, v níž jedince nemůže ani veškerým svým úsilím zvrátit stav věcí, tyto pocity měla většina všech dotazovaných při ztrátě svého posledního zaměstnání.

Graf 13 Respondenti podle věku a pocitů při ztrátě posledního zaměstnání

Jak je patrné z grafu 13, pocity dotazovaných se velmi lišily podle příslušnosti k jedné ze tří sledovaných věkových kategorií. Souhrnem lze říci, že optimističtěji vnímali ztrátu zaměstnání zejména respondenti mladší a středního věku. Naopak velmi se dotkla ztráta zaměstnání většiny respondentů ve věkové skupině 50 a více let.

13 SOUHRN ZÁKLADNÍCH ZJIŠTĚNÍ

Praktická část této práce si kladla za cíl ověřit pomocí průzkumu tři stanovené předpoklady. Průzkum byl zaměřen na vztah dlouhodobé nezaměstnanosti s nejvyšším dosaženým vzděláním respondentů, i na zjištění věkové skupiny, která je mezi dlouhodobě nezaměstnanými nejvíce zastoupena. V oblasti zájmu průzkumu se nacházelo i sociální okolí dlouhodobě nezaměstnaných osob, a to rodiny a nejbližšího okolí. Výsledky průzkumu měly pomoci blíže identifikovat rizikové skupiny osob ohrožených dlouhodobou nezaměstnaností a potvrdit či vyvrátit některé z rizikových faktorů sledovaného jevu, jimiž se blíže zabývala teoretická část této bakalářské práce.

Autorka práce se domnívá, že se jí tento cíl podařilo naplnit. Ověřen byl jeden ze tří předpokladů. Průzkum vyvrátil předpoklad č. 1, který hledal souvislosti existence vztahu mezi výší dosaženého vzdělání respondentů a délky trvání jejich nezaměstnanosti. Potvrzen byl však předpoklad č. 2, tedy že respondenti ve věku padesát a více let budou představovat čtyřicet procent všech oslovených respondentů. Tato skutečnost se shoduje s teoretickou částí této práce, která uvádí skupinu osob nad padesát let jako skupinu ve větší míře ohroženou dlouhodobou nezaměstnaností.

Z výsledků průzkumu v rámci ověřování předpokladu č. 3 (který počítal s tím, že se u 20-30 % respondentů bude v rodinném prostředí, či v jejich okolí mimo rodinu vyskytovat minimálně jedna dlouhodobě nezaměstnaná osoba) rovněž vyplynuly zajímavé skutečnosti, neboť stanovený předpoklad byl překročen – procentní míra výskytu dlouhodobé nezaměstnanosti byla v obou sledovaných ukazatelích (v prostředí rodiny a v okolí jednotlivce) vyšší než předpokládaných 30 %. Z této skutečnosti lze poukazovat na možnou existenci určitých souvislostí takových rodinných vzorů chování, které mohou v nějakém směru spolupůsobit jako rizikový faktor, který jedinci komplikuje hledání nového zaměstnání, či brání v jeho úspěšném udržení v pracovním procesu. V údajích získaných průzkumem tohoto rozsahu je obtížné přesněji odvodit které skutečnosti jsou oním spolutvůrcem. Může se jednat o specifické prvky

v chování jedince, v zabarvení jeho temperamentu či charakteru, nastavení hodnotového žebříčku, paletě návyků, potíže může působit i převzatý postoj jedince k pracovnímu procesu jako takovému. I přes omezenost průzkumného vzorku však získané výsledky jasně naznačují, že jisté souvislosti s určitými rodinnými dispozicemi jedince a jeho dlouhodobou nezaměstnaností přítomny být skutečně mohou.

14 NÁVRH OPATŘENÍ

Intervence v problematice dlouhodobě nezaměstnaných je v České republice zatím poměrně mladou disciplínou, neboť obecná potřeba budování poradenství pro nezaměstnané vznikla prakticky až po roce 1990.

Poradenství v oblasti nezaměstnanosti je v současné době centrálně podporováno Správou služeb zaměstnanosti Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky. Poradenské činnosti mají interdisciplinární charakter. Jsou založeny na poznatcích z oborů práva, ekonomie, psychologie, sociologie, pedagogiky a částečně také na lékařství a znalostech specifík jednotlivých profesí. Poradenské služby na úřadech práce jsou poskytovány bezplatně.⁷³ Jejich obsah tvoří především zprostředkovatelská činnost. V jejich rámci je však v případě potřeby nabízeno a zakotveno i poradenství právní, speciální, včetně poradenství psychologického, či poradenství zaměřeného na změnu povolání (toto poradenství podle anamnézy klienta dokáže dlouhodobě nezaměstnaným doporučit např. vhodnou rekvalifikaci či poskytnout další užitečné informace v rozšíření kvalifikace i vzdělání v jejich oboru, nebo v oborech souvisejících). Forma podpory, kterou poskytují Úřady práce, je zejména individuální. O formu podpory skupinové se jedná převážně pouze v rámci realizace motivačních programů, či rekvalifikačních kurzů.

Ve všech podobách poradenství dlouhodobě nezaměstnaným, stejně jako v poradenství v sociálních službách obecně, je však nejdůležitějším okamžikem navázání dobrého vztahu s klientem. Získání důvěry dlouhodobě nezaměstnaného klienta je i při tomto poradenství klíčové. V rámci sledované problematiky velmi dobře přibližuje tento vztah Havrdová, která uvádí, že ze schopnosti navázat dobrý kontakt vyrůstá veškerá další spolupráce s klientem, která má za cíl objevit/probudit jeho vlastní motivaci, cíle a možnosti a odhalit také jeho silné stránky, které jsou často ukryty

⁷³ NÁRODNÍ VZDĚLÁVACÍ FOND. *Poradenství pro volbu povolání a zaměstnání na úřadech práce v ČR. Praha: NVF - NISP a MPSV, 2005. 65 s. ISBN 80-86728-25-0. str. 20.*

za všemi dosavadními nezdary.⁷⁴ Poslední uváděný krok je pro dlouhodobě nezaměstnané osoby obzvláště významný. Při dlouhém hledání zaměstnání, v jehož rámci již často absolvovali množství pohovorů, výběrových řízení, rozeslali své životopisy a přesto se úspěch stále nedostavil, se může u těchto osob objevit prohlubující se nedůvěra ke svým schopnostem, ztráta motivace, sebevědomí, frustrace i jiné závažné pocity. Pokud se tak stane, je potřebné těmto osobám poskytnout mimo formu zprostředkovatelského poradenství i poradenství specifické formy, které klientovi poskytne intervenci v oblasti duševní rovnováhy a pomůže mu lépe zvládat krizové situace. Méně často je pak poskytována i tzv. bilanční diagnostika, která nezaměstnaným umožní lépe uchopit své profesní předpoklady a upozorní je na silné a slabé stránky své osobnosti.

Při všech formách poradenského procesu je samozřejmě klíčové zejména přání dlouhodobě nezaměstnaných klientů. Proces je postaven na základě klientovy „zakázky“, v rámci které je pak různými způsoby usilováno o rozvinutí jeho možností a schopností tak, aby se co nejdříve dokázal opět zařadit na pracovní trh.

V rámci poradenského procesu samozřejmě může nastat i situace, kterou pracovníci Úřadu práce nejsou schopni vyřešit. Za tímto účelem Úřady práce spolupracují s jinými institucemi, mezi nimiž jsou zdravotnická zařízení, neziskové organizace, vysoké školy a mnoho dalších.

Poskytování poradenských služeb, rekvalifikace a podpora rozvoje podnikání formou příspěvků při zahájení podnikání tvoří v současné době tři pomyslné pilíře aktivní sociální politiky zaměstnanosti, které jsou nasměrovány na zmírnění nebo úplnou eliminaci nejen dlouhodobé nezaměstnanosti, ale i prevenci či zmírnění psychosociálních dopadů této nezaměstnanosti na jedince a jeho sociální okolí.

⁷⁴ HAVRDOVÁ, Z. Kompetence v praxi sociální práce. Praha : Osmium, 1999. ISBN 80-902081-8-5. str. 51.

ZÁVĚR

Tématem bakalářské práce bylo přiblížit aspekty dlouhodobé nezaměstnanosti identifikovat její možné příčiny ve vztahu k věkové skupině, výši dosaženého vzdělání a sociálnímu okolí dlouhodobě nezaměstnaných.

Autorka bakalářské práce při analýze získaných dat vycházela z dlouholetých zkušeností se zpracováním dat sledovaného jevu, které získala v rámci svého pracovního působení na Českém statistickém úřadě.

Cílem této bakalářské práce bylo identifikovat skupiny ohrožené dlouhodobou nezaměstnaností, a zároveň i přiblížit její možné příčiny a důsledky v kontextu jednotlivce i jeho sociálního okolí.

Provedený průzkum přinesl zjištění, že délka dlouhodobé nezaměstnanosti není faktorem, který by se zákonitě snižoval s dosaženou výší vzdělání nezaměstnaných, ale že se jedná o jev na sledovaných ukazatelích do velké míry nezávislý. Potvrzen byl ale předpoklad, že nejpočetněji zastoupenou věkovou skupinu v řadách dlouhodobě nezaměstnaných osob bude představovat skupina osob ve věku padesát a více let. Výsledky průzkumu také potvrdily existenci souvislostí mezi délkou dlouhodobé nezaměstnanosti respondentů a současným výskytem tohoto jevu v jejich rodině.

Zpracování této bakalářská práce autorku nesmírně obohatilo. Při spolupráci s klienty úřadů práce a sběru dat pro průzkum v praktické části této práce měla možnost alespoň krátce nahlédnout do životů dlouhodobě nezaměstnaných, mnohdy i vyslechnout jejich životní příběh a těžkosti spojené s takto rozsáhlým obdobím nezaměstnanosti; dostala příležitost podělit se s nimi o jejich poznatky, názory a postoje nejen ke ztrátě zaměstnání samotné, ale i seznámit se s jejich postojem k životu obecně. Tato skutečnost bylo pro autorku o to emotivnější, že se během zpracování této práce sama prvně v životě na dva měsíce mezi nezaměstnané zařadila také. A přestože se jednalo jen o období krátké, dostala v té době příležitost získat vlastní zkušenost se ztrátou zaměstnání, a rovněž okusit obavy, které dlouhodobě nezaměstnaní často zažívají po nesrovnatelně delší časové období, a mnohdy v daleko větší intenzitě, totiž obavy z budoucnosti, důsledky náhlé ekonomické nestability, ztrátu sociálního statusu, stres, psychické vypětí a mnohé další. Možná právě tato skutečnost jí pomohla více se přiblížit respondentům a získat jejich důvěru, a tedy i některé životní příběhy, které

díky této skutečnosti mohly být v práci zveřejněny. Tento moment vnímá jako velmi důležitý, protože právě tyto krátké výpovědi nezaměstnaných měly pomoci čtenářům (tak jako pomohly autorce samé) k uvědomění, že termín dlouhodobě nezaměstnaná osoba nepředstavuje jen souhrn jakýchsi statistických ukazatelů. Za údaji a čísly se skrývají lidé, jejich osudy, rodinné vzory, složité propojení genotypálních i fenotypálních prvků, z kterých se skládá jejich osobnost. Jde o lidské bytosti, které mají své emoce, hledají své místo na trhu práce, ve společnosti, překonávají řady komplikovaných překážek, a často tyto překážky nacházejí nejen vně, ale i uvnitř sebe samých. A překonání komplikací, překročení pomyslných limitů, nalezení nové odvahy a sebevědomí, všechny tyto skutečnosti jim pomáhají nalézt znovu své uplatnění a svou pozici nejen v jejich životě, ale ve společnosti obecně.

Na závěr této bakalářské práce si autorka dovoluje ocitovat několik radikálních slov jednoho z největších podnikatelů své doby – Tomáše Baťy (1876-1932) – a zprostředkovat tak čtenářům jeho pohled na sledovaný jev:

*Lidé, kteří nemají co dělat, jsou často nezaměstnaní. Stejně jako lidé, kteří se neučí, nevzdělávají nebo jen pasivně čekají, až si je někdo najde, jako tu panenku v koutě. Na světě bylo, je a bude vždy více práce než uchazečů o práci. Jen hledat je třeba...*⁷⁵

*Nové vynálezy přinášejí nové, lepší způsoby práce. V dnešních dnech nelze bez trestu donutit člověka, aby setrval po celý svůj život při takovém způsobu práce, který se již stal neúčinným. Nemožností konat jiné řemeslo trpí on i lidská společnost.*⁷⁶

*Je úplně jedno, zda je člověk optimista nebo pesimista. Jediné, co má cenu, je práce, motivace a nevzdávání se. K práci může motivovat jak optimismus, tak pesimismus. Falešná, nelogická a samospasitelná víra je stejnou berličkou jako pasivní, předporáženecká beznaděj. Jen práce, úsilí a boj jsou za hranicemi berliček pasivity zbytečných, pseudopsychologických kategorií optimismu a pesimismu.*⁷⁷

⁷⁵ ZELENÝ, Milan. *CESTY K ÚSPĚCHU; Trvalé hodnoty soustavy Baťa*. 2. vyd. Zlín: Nakladatelství Čintámani, 2006. 155 s. ISBN 80-239-8233-8. str. 133.

⁷⁶ ZELENÝ, Milan. *CESTY K ÚSPĚCHU; Trvalé hodnoty soustavy Baťa*. 2. vyd. Zlín: Nakladatelství Čintámani, 2006. 155 s. ISBN 80-239-8233-8. str. 95.

⁷⁷ ZELENÝ, Milan. *CESTY K ÚSPĚCHU; Trvalé hodnoty soustavy Baťa*. 2. vyd. Zlín: Nakladatelství Čintámani, 2006. 155 s. ISBN 80-239-8233-8. str. 65.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

BROŽOVÁ, Dagmar. *Kapitoly z ekonomie trhu práce*. 1.vyd. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, Nakladatelství Oeconomica, 2006. 174 s. 80-245-1120-7.

BROŽOVÁ, Dagmar. *Společenské souvislosti trhu práce*. Vyd. 1. Praha: SLON, 2003. 140 s. Studijní texty ; sv. 26. ISBN 80-86429-16-4.

BUCHTOVÁ, Božena. *Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2002. 236 s. Psyché. ISBN 80-247-9006-8.

BUCHTOVÁ, Božena. *Psychické důsledky dlouhodobé nezaměstnanosti*. In HUMAN RESOURCES MANAGEMENT [online]. c2007, poslední revize 30. 1. 2007 [cit. 2010-07-16].http://kariera.ihned.cz/c4-10115340-20305490-q06000_d-psychicke-dusledky-dlouhodobé-nezamestnanosti.

CITUJ.CZ. *Citáty o Práci, Odpočinku, Lenosti, Nudě*. [online] c2010, poslední revize 14. 10. 2010 [cit.2010-8-30]. Dostupné z: <<http://cituj.cz/Citaty/kat-127.aspx?pg=2/>>

GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Vyd. 1. Praha : Argo, 1999. 595 s. ISBN 80-7203-124-4.

CHOBOTOVÁ, P., ŠLACHTOVÁ, H., TOMÁŠKOVÁ, H., ŠPLÍCHALOVÁ A.: *Nezaměstnanost a zdraví. Životné podmienky a zdravie, vědecká konference s mezinárodní účastí, Štrbské Pleso, Slovenská republika, 13. -15. 10. 2003, Sborník textů*.

KOHOUTEK, Tomáš, ČERMÁK, Ivo. *Psychologie katastrofické události*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2009. 362 s. ISBN 978-80-200-1816-8

KOŠČO, J. *Psychologické poradenstvo v školskom a profesionálnom vývine: Teoretické a spoločenské predpoklady*. Bratislava : SPN, 1971.

KREBS, Vojtěch. *Sociální politika*. 4., přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: ASPI, 2007. 503 s. ISBN 978-80-7357-276-1.

MAREŠ, P., VYHLÍDAL, J.,SIROVÁTKA, T. *Nezaměstnaní na trhu práce, dopady nezaměstnanosti, hledání zaměstnání, faktory marginalizace a úspěchu na trhu práce*, VÚPSV Praha, 2002.

MAREŠ, Petr. *NEZAMĚSTNANOST jako sociální problém*. 3., přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. 172 s. ISBN 80-86429-08-3.

MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2005. 351 s. ISBN 80-7367-002-X.

MPSV: *Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti* [online]. c2010, poslední revize 10. 6. 2010 [cit. 2010-07-10]. Dostupné z: <http://www.vupsv.cz>.

PROVAZNÍK,V, KOMÁRKOVÁ, R.: *Motivace pracovního jednání*. Vyd. 2. Praha: Oeconomica, 2004. 128 s. ISBN 80-254-0703-X.

SOJKA, Milan - KONEČNÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie moderní ekonomie*. 5. aktualiz. vyd. Praha: Libri, 2004. 277 s. ISBN 80-7277-258-9.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha : Portál, 2008. 870 s. ISBN 978-80-7367-414-4.

Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti. In *Sbírka zákonů České republiky*.

ZELENÝ, Milan. *CESTY K ÚSPĚCHU; Trvalé hodnoty soustavy Baťa*. 2. vyd. Zlín: Nakladatelství Čintamani, 2006. 155 s. ISBN 80-239-8233-8.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1 Vzor dotazníku

Vážená paní, vážený pane,
jsem studentkou 3. ročníku Technické univerzity v Liberci a dovoluji si Vás požádat o spolupráci při vyplnění dotazníku, který právě držíte v rukou. Všechny informace získané prostřednictvím tohoto dotazníku **jsou anonymní** a budou použity **pouze** pro zpracování bakalářské práce, zabývající se tématem dlouhodobé nezaměstnanosti.
Velmi Vám děkuji za Vaši spolupráci i za Váš čas.

Lenka Nováková

Odpovídejte, prosím, zaškrtnutím odpovídajícího okénka ☒

Jste:

☐ žena

☐ muž

Uveďte, prosím, do jaké věkové skupiny patříte:

☐ do 29 let

☐ 30 – 49 let

☐ 50 a více let

Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání? Zaškrtněte

☐ základní

☐ základní vzdělání + praktická škola

☐ střední odborné vzdělání (vyučen)

☐ úplné střední odborné vzdělání (vyučení s maturitou)

☐ úplné střední vzdělání (gymnázium)

☐ úplné střední odborné vzdělání s maturitou (bez vyučení)

☐ vyšší odborné vzdělání

☐ bakalářské vzdělání

☐ magisterské vzdělání

☐ doktorské vzdělání

☐ jiné – doplňte:.....

Vaše poslední zaměstnání spadalo do odvětví:

☐ průmysl (včetně stavebnictví)

☐ služby

☐ zdravotnictví

- ☐ zemědělství
- ☐ vzdělávání
- ☐ jiné – uveďte:.....

Důvod ukončení Vašeho posledního zaměstnání (absolventi škol nevyplňují):

- ☐ propuštění
- ☐ uplynutím sjednané doby v zaměstnání na dobu určitou
- ☐ z osobních nebo rodinných důvodů (včetně mateřské dovolené, či péče o děti)
- ☐ ze zdravotních důvodů
- ☐ jiný důvod –
uveďte:.....

Jak dlouho jste nezaměstnaný? (uvádějte, prosím, údaj v měsících)

.....

Je (nebo byl) někdo jiný z Vaší rodiny nezaměstnaný déle než rok?

- ☐ Ano, jeden ☐
více ☐
- ☐ Ne

Znáte se osobně s někým mimo Vaši rodinu, kdo již déle než rok nemůže nalézt zaměstnání?

- ☐ Ano, znám
- ☐ Ne

Jaký byl Váš pocit ze ztráty zaměstnání?

- ☐ velmi se mne to dotklo
- ☐ dotklo se mne to jen málo
- ☐ neznamenalo to pro mne nic zvláštního

Jiné pocity:

Tento dotazník, prosím, NEPODEPISUJTE.

Veškeré získané informace jsou anonymní a slouží pouze ke studijním účelům.

DĚKUJI VÁM ZA VYPLNĚNÍ DOTAZNÍKU I ZA VÁŠ ČAS.